

O DISPUTĂ ISTORICĂ ÎNTRE CIPARIU ȘI BUCOVINENII PUMNIȘTI

Intr-un număr relativ recent al revistei *Manuscriptum*, cercetătorul clujean Mircea Popa¹ atrăgea atenția că, pe lîngă cele trei „jurnale“ ale lui Timotei Cipariu, publicate de Maria Protase, printre manuscrisele păstrate la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, de la filologul blăjean au mai rămas și altele, care așteaptă să vadă lumina tiparului. Între ele menționează și manuscrisul nr. 260, care, în afara cîtorva însemnări referitoare la starea timpului, conține aspecte ale disputei lui Cipariu cu bucovinenii „în chestiunea *Lepturariului* lui Aron Pumnul“. Publicăm mai jos acest manuscris pentru a-l face accesibil tuturor filologilor, precum și istoricilor care se ocupă cu istoria culturii. Manuscrisul este în proporție de 3/4 inedit. Doar 1/4 din el a fost tipărit fragmentar de profesorul Stefan Manciulea într-o revistă blăjeană din anii celui de al doilea război mondial².

În intregimea lui, manuscrisul original se găsește într-un caiet cu mai multe file, pe care Cipariu a făcut însemnări de-a lungul cîtorva zile din decembrie 1858. Însemnările pot fi considerate un comentariu pe marginea unei scrisi, trimisă de bucovineanul N. Iliescu fostului profesor blăjean Simion Mihali. Acesta, stabilit după revoluție la Craiova, o expediază la Blaj, intrucit cuprindea aprecieri negative la adresa activității științifice a lui Cipariu.

Din primele pagini ale manuscrisului reiese că disputa dintre Cipariu și bucovineni a pornit de la referatul defavorabil pe care filologul blăjean l-a dat celui dintii volum al *Lepturariului*, la cererea Ministerului Instrucțiunii Publice din Viena. Redactat de către o comisie de intelectuali bucovineni, adepți ai sistemului de scriere al lui Aron Pumnul, *Lepturariul* ar fi urmat să apară în mai multe volume, după ce ar fi obținut aprobarea oficială, pentru a deveni o carte de lectură, destinată elevilor români din gimnaziile existente în monarhia habsburgică.

În justificarea referatului său, Cipariu demonstrează, contrar celor afirmate de Iliescu, un deosebit simț pedagogic, deoarece face distincție între bucătîile de lectură destinate claselor inferioare ale gimnaziului și aceleia care trebuiau puse la dispoziția elevilor din ultimii ani ai liceului. Pentru clasele inferioare, recomandă alegerea judicioasă a fragmentelor literare, încît ele să poată servi tinerilor elevi ca model din punct de vedere al puritatei limbii și al stilului. Totodată, ele trebuiau să-i ajute pe elevi să-și însușească o limbă curată „în toată întinderea ei etimologică și sintactică“. Aceste aspecte le-au neglijat autorii celui dintii volum al *Lepturariului*, cînd au ales bucătîile de lectură cu precădere din autori moldoveni moderni, care conțineau termeni rău uzitați, precum și o serie de erori gramaticale și lingvistice. Greșeala autorilor s-a datorat faptului că ei au considerat fragmentele literare ale autorilor moldoveni drept clasice, iar limba utilizată de aceștia

¹ M. Popa, *Timotei Cipariu. Scenariul unui episod dramatic*, în *Manuscriptum*, 1978, nr. 2, p. 16; M. Protase, *Timotei Cipariu. Jurnal*, Cluj, 1972.

² Stefan Manciulea, *Timotei Cipariu. Început de autobiografie*, în *Cultura creștină*, Blaj, 1940, p. 563—571.

ca putind servi de model pentru români din toate provinciile. Or, susține Cipariu, pînă la data cînd a fost redactat *Lepturariul*, românii nu aveau decît o literatură restrinsă și neclasică. De aceea, ei nu se puteau compara cu popoarele care dispuneau de o vastă literatură clasică. În cazul acestor popoare alcătuirea unor crestomații cu texte literare model era destul de ușoară, dacă la alegerea lor se ținea cont de cunoștințele și de posibilitățile de percoperă ale elevilor din clasele inferioare. Tot mai pentru că românii nu aveau încă o literatură clasică, el n-a încercat să intocmească o carte de lectură pentru astfel de clase, asemenea bucoveninilor. Aceasta cu atit mai mult, cu cît nu exista încă o limbă literară unitară, bazată pe o ortografie unică. Fiindcă deocamdată se aflau în uz mai multe forme de scriere, cei care nu-i împărtășeau concepțiile privind ortografia, cu siguranță că n-ar fi fost de acord cu o astări carte de lectură.

Pornind tot de la referat, Cipariu susține că altfel stăteau lucrurile cu cărțile de lectură destinate elevilor din ultimii ani ai liceului. Avînd judecata mai dezvoltată și disponind de un anumit bagaj de cunoștințe, acestora se impunea să li se pună la dispoziție fragmente literare care să-i ajute să-și cunoască limba maternă în evoluția sa istorică, să știe fazele parcuse de ea. Lor li se putea pretinde, de asemenea, să aibă cunoștințe despre biografia autorilor și să-și dea părerea despre valoarea operelor literare. După astfel de criterii s-au alcătuit crestomațiile la germani, la francezi și la alte popoare. Aceleasi criterii l-au condus și pe el în alcătuirea primului volum al *Analectelor*. Cu ajutorul bucătilor de lectură cuprinse în acest volum, elevii din clasele mari aveau posibilitatea de a lua cunoștințe de formele vechi ale limbii, păstrate în cărțile „bătrîne”. Volumul întîi al *Analectelor*, căruia i-a dat și subtitlul de *crestomatie*, era însoțit de *Notiția literară*. În *Notiția* s-a străduit să atragă atenția românilor că aveau datoria, asemenea altor popoare, să-și adune „monumentele vechi literare”, întrucît erau foarte rare, se procurau greu și asupra lor plană pericolul de a dispare. În această privință îi da ca exemplu pe unguri, care nu se sfiau să publice pînă și legenda Cazaniei.

Bucovinenii, neînînd cont de criteriile după care s-a condus autorul primului volum al *Analectelor*, au refuzat să-l accepte, motivind că: ar căprinde numai fragmente luate din cărțile vechi; ar conține „cuvinte nepotrivite” și în parte „neromânești”; ar avea un stil „sec și sarbed”; n-ar răspunde cerințelor didactice, care ar trebui să vizeze educația națională și morală a elevilor.

Cipariu îi răspunde lui Iliescu că nu i se puteau reproşa nici stilul „sec și sarbed”, nici folosirea unor cuvinte „nepotrivite” și în parte „neromânești”, deoarece textele nu-i aparțineau lui, ci autorilor care le-au scris în secolele XVI—XVII. De fapt, nici autorii respectivi nu meritau reproșuri. Dimpotrivă, mai potrivit ar fi fost să li se aducă laude, pentru că au început să scrie românește într-o perioadă cînd slavona domina tipăriturile. Datorită inițiativei lor a început acțiunea de emancipare de sub „jugul” și „servitutea” slavonismului a limbii române, cel mai scump tezaur moștenit de la părinți și strămoși. Contribuția lor ar trebui cu atit mai mult apreciată, cu cît în secolele XVI—XVII n-au existat școli românești, după cum n-au funcționat nici în veacul al XVIII-lea, cînd, datorită fanarioșilor, limba de predare devenise greaca. A trebuit să treacă peste Carpați un ardelen, la începutul secolului al XIX-lea, pentru a introduce în școală de la București predarea gramaticii românești.

Nici reproșul că textele n-ar fi îndeplinit funcția educației morale nu avea suport, din moment ce toate textele din primul volum al *Analectelor* erau selectate din cărți religioase. Referitor la educația în spirit național, Cipariu arăta că această

cerință ar fi urmat s-o îndeplinească într-o mai însemnată măsură volumul al II-lea al *Analectelor*, profilat pe bucăți de lectură culese din tipăriturile care au văzut lumina tiparului între 1700—1830. Indirect și volumul I îndeplinea această cerință educațională, deoarece cuprindea texte editate atât în Transilvania, cât și în Țara Românească și Moldova, deci pe întreg teritoriul locuit de români. Elevii care-l foloseau ca și carte de lectură aveau posibilitatea să-și dea seama de caracterul unitar al limbii strămoșești și implicit al poporului care o vorbea. Voind să sublinieze că n-a acordat nici un statut preferențial tipăriturilor din Transilvania, aşa cum au procedat autorii *Lepturariului*, filologul blăjean preciza că în volumul lui erau prezente fragmente din operele moldovenilor Varlaam, Dosoftei, Eustatie logofătul, Miron Costin și Dimitrie Cantemir. În tot cazul, criticele aduse de bucovineni volumului I al *Analectelor* privitoare la limbă și stil se potriveau la fel de bine și *Lepturariului*.

Critica detractoare debitată de Iliescu I-a determinat pe Cipariu să nu se rezume în comentariul său doar la evidențierea criteriilor după care s-a condus în elaborarea primului volum al *Analectelor*. Comentariul a constituit pentru el un prilej de a se confesa asupra pasiunii pentru studiile filologice, care l-a cuprins din fragedă tinerețe și nu l-a părăsit nici în anii maturității. Subjugat de această pasiune a depus eforturi pentru a invăța latină și toate limbile neolatine; a făcut săcrificii bănești pentru a-și încopii o bibliotecă proprie cu realizările mai vechi și mai noi ale filologiei, istoriei și literaturii, pe care a trebuit să și-o refacă după ce i-a fost distrusă în perioada războiului civil din 1848—1849; a întreprins călătorii de studii; nu și-a crățat sănătatea pentru a fi la curent cu cele mai noi cuceriri ale lingvisticii europene și pentru a contribui la progresul filologiei românești; s-a străduit să insuflă și elevilor lui dragostea pentru studiul limbii și literaturii române, inclusiv lui Iliescu în cei doi-trei ani cit a frecventat liceul din Blaj.

Pe de altă parte, aprecierea negativă a lui Iliescu I-a determinat pe Cipariu să dezvolte în comentariul său cîteva din concepțiile sale filologice latiniste, pe care le-a expus de altfel și în alte ocazii. Admirator fervent al corifeilor Școlii ardeleane și adept convins al principalelor idei puse de ei în circulație, Cipariu se pronunță, în comentariul lui, pentru „purificarea” limbii române de cuvintele și formele gramaticale care nu erau de proveniență latină. El califica aceste cuvinte și forme gramaticale drept „străine, spurie și neconforme limbii românești”.

Dar, spre deosebire de predecesorii săi, Cipariu arată că, pentru a se informa asupra cuvintelor și formelor gramaticale respective, a studiat tipăriturile și manuscrisele din veacurile XVI—XVII, pe care le considera documente istorice cu caracter național și sacru. Cu ajutorul lor a putut cunoaște limba vorbită în acele secole, iar prin comparație cu textele moderne a avut posibilitatea să constate ce modificări a suferit și totodată ce cuvinte și forme gramaticale de origine latină a pierdut. Constatarea i-a permis să tragă concluzia că în secolele anterioare veacului al XVI-lea limba română a pierdut cuvinte și forme gramaticale latine într-o proporție și mai mare. De aici a dedus că, în perioada de formare a poporului român, limba i-a fost mult mai frumoasă și mai bogată în cuvinte și forme gramaticale de proveniență latină. Tot spre deosebire de predecesorii săi, Cipariu atrage atenția că îndepărtarea cuvintelor și formelor „străine” nu trebuia făcută primit și oricum. Era necesar ca aceste cuvinte și forme gramaticale să fie „suferite” în limba română pînă cînd în locul lor se vor „potea introduce altele mai bune”. Se impunea, deci, ca acțiunea de reformare și „dregere” a limbii române să fie bine chibzuită, pentru a se evita adoptarea unor neologisme „greșite”. Ca exemple

dă cuvîntul *meserie* sau *meșteșug*, împrumutat de la *mesterség* din limba maghiară, care și l-a însușit de la nemțescul *meister*, iar germanii de la francezul *maistre*, pentru ca francezii, la rîndul lor, să-l ia de la italianul *maestro*. Cipariu susține că mai potrivit ar fi fost să se recurgă la vechile cuvînte românești *măestru* și *măestrie*, care erau mult mai apropiate de *maestre* și *maestria* din limba italiană.

In scrisoarea menționată, Iliescu desconsidera în mod jignitor și valoarea *Compendiului de gramatică*, pe care Cipariu l-a editat în 1855. În comentariul său, acesta îi răspunde că nu are pretenția de a fi dat o lucrare perfectă, căreia nu i s-ar putea aduce retușuri sau completări. Recunoaște că a lăsat unele probleme neînratate, iar pe altele nu le-a elucidat deplin. Cu toate acestea afirma că mîndrie că prin manualul de gramatică a adus un serviciu națiunii sale, deoarece n-a urmat calea bătătorită a predecesorilor. Predecesorii săi s-au rezumat fie la imitarea unor modele latine, italiene, franceze ori germane, fie la elaborarea unor gramatici ale limbii din regiunea lor de baștină. Spre deosebire de predecesori, în redactarea gramaticii el s-a bazat pe toate dialectele și graiurile românești, pe monumentele de limbă, manuscrise sau tipărite, care i-au fost accesibile, precum și pe compararea formelor și elementelor gramaticale românești cu cele din latină și din celelalte limbi neolatine surori.

Spre sfîrșitul comentariului său, Cipariu s-a opus și asupra ortografiei, invocată de Iliescu printre motivele referatului negativ dat *Lepturariului*. Filologul blăjean era conștient că adoptarea unui sistem unitar de scriere continua să se afle într-o fază critică. Era conștient, de asemenea, că de modul de scriere ce se va adopta depindea realizarea unei limbi literare unitare, care să fie valabilă pentru toți românii. Cu toate acestea, nu putea fi de acord cu propunerea din scrisoarea lui Iliescu de a se estompa critica în problemele fundamentale ale limbii și literaturii, în numele solidarității naționale. El afirmă că sentimentul datoriei naționale l-a determinat să dea *Lepturariului* un referat critic, deoarece admiterea lui ca manual de lectură pentru școlarii români le-ar fi făcut un deserviciu, împiedicindu-i să-și însușească o limbă corectă. Critică nu putea fi dăunătoare, ci numai folositoare, întrucât cu ajutorul ei era posibil să se deosebească adevărul de neadevăr. Cu condiția ca ea să fie obiectivă „fără ură, calomnie, batjocură și alte asemenea”, cum era aceea din scrisoarea lui Iliescu, care semăna mai mult a „birfă” decât a critică științifică.

Cipariu era îndreptățit să-și arate nemulțumirea față de critica lui Iliescu, care se caracteriza, într-adevăr, prin lipsă de obiectivitate și prin aprecieri jignitoare la adresa muncii de benedictin depuse de fostul său profesor în slujba progresului filologiei românești. Valoarea științifică a *Analectelor* și a *Compendiului de gramatică* a fost apreciată atât de filologii contemporani cu Cipariu, cât și de urmășii săi. Cu toții sunt de acord că prin publicarea *Analectelor* el a inițiat acțiunea de salvare a monumentelor vechi de limbă română amenințate cu dispariția. Valoarea pe care el o atribuia acestor monumente de limbă rezultă clar din afirmația că, deși românii nu dispuneau de o literatură clasăcă, cea pe care o aveau era „demnă de a se lua înainte, de nu alta, incalțe pentru că e a noastră”.

Compendiul este considerat pînă astăzi drept cea dintîi gramatică istorică românească. Prin urmare, Iliescu nu avea nici o justificare, cînd afirma în scrisoare că „s-a scrîmput muntele și a născut un șoarece, și și acela, că vai de el”. După cum nu avea dreptate cînd declară că *Analectele* ar fi fost o carte inutilă, care n-ar fi justificat nici cheltuielile, iar înaintea străinilor i-ar fi făcut pe români de rușine și demni de toată compătimirea. Evident, asemenea afirmații dovedeau

pe de o parte ignoranță și dilectantism în probleme de gramatică și literatură, iar pe de altă parte sarcasm și rea voință.

Dar nu-i mai puțin adevărat că în fața acestor afirmații, care l-au jignit profund, nici Cipariu n-a reușit să-și stăpînească indignarea și să-i răspundă pe un ton ponderat, academic. Dimpotrivă, a recurs și el la expresii și calificative jignitoare ca: gură nespălată, fără judecată, incompetent, calomniator, stupid, intrigant, mincinos etc. Mai mult, în iritarea lui a extins unele calificative și asupra celorlalți intelectuali cu preocupări filologice din Bucovina, care împărtășeau concepțiile pumniste. Întrucât scrizoarea lui Iliescu cuprinde insinuarea că și intelectualii din Țara Românească ar fi avut păreri asemănătoare cu ale bucovinenilor în privința *Analectelor* și a *Gramaticii*, Cipariu, fără să o controlă, face și la adresa acestora cîteva afirmații puțin măgulitoare. De pildă, celor ce i-au criticat manualul de gramatică le cere „să-și țină gura” atît timp cît nu erau în stare să elaboreze una mai bună. Apoi, atît intelectualilor cu preocupări filologice din Moldova, cît și celor din Țara Românească le aduce indirect acuza că: ar fi superficiali, n-ar dispune de suficiente cunoștințe, n-ar avea destule școli și mijloace materiale și mai ales le-ar lipsi pasiunea pentru studiu, fără de care nu era posibil progresul în știință. Evident, asemenea acuze nu aveau nici o justificare, deoarece el cunoștea valoarea gramaticii bucureșteanului I. Heliade-Rădulescu din 1828, de exemplu, precum și a preocupărilor filologice ale moldoveanului Alecu Russo.

Afirmații de genul celor de mai sus reprezintă, firește, aspecte negative ale disputei dintre Cipariu și bucovinenii pumnisti. Tot negative pot fi considerate și suspiciunile de ordin confesional, care n-aveau ce căuta într-o controversă de natură filologică. Cele relatate de Cipariu referitor la interzicerea predării gramaticii sale la liceul de stat din Sibiu, datorită opoziției episcopiei ortodoxe din acest oraș, numai pentru că autorul era greco-catolic, ar părea să-i îndreptălescă bănuiala că *Analectele* și *Compendiul de gramatică* n-au fost acceptate în Bucovina din motive asemănătoare.

Totuși, cauza principală a divergențelor de opinii dintre Cipariu și adeptii săi pe de o parte și bucovinenii pumnisti pe de altă parte n-a fost de natură confesională, ci s-a datorat deosebirilor dintre concepțiile lor în problemele privind „purificarea” limbii și ortografia. Aceste deosebiri au izvorit din faptul că Aron Pumnul, care și făcuse studiile la Blaj, refugiindu-se după revoluție în Bucovina, acolo a propovăduit o variantă a latinismului, mai întîi în calitate de redactor al unui ziar română-german și apoi ca profesor de limba română la gimnaziul din Cernăuți.

Varianta pumnistă a latinismului, cunoscută și sub numele de „purism”, își va căstiga adepti aproape numai printre intelectualii din Bucovina. Adeptii ei militau pentru „purificarea” limbii române de elemente „străine”, la fel ca și latinistii ciparieni. Pumnistii limitau însă acțiunea de „purificare” și modernizare aproape exclusiv la resursele latine ale limbii române. În acest sens apelau la analogii, recurgind la legi fonetice ce actionaseră în perioada de formare a limbii române, dar care încetaseră de mult să mai funcționeze. De pildă, invocând transformarea, în perioada respectivă, a sufixului latin *entum* în *int*, puriștii susțineau că trebuie să se utilizeze *limbămint* pentru lingvistică, *scriemint* pentru ortografie, *cugetămint* pentru logică etc. Dar cum cuvintele de origine latină transformate în acest fel nu acopereau toate necesitățile modernizării limbii, pumnistii admiteau adoptarea unor neologisme. În adoptarea neologismelor cu precădere din limbile neolatine, ei opinau însă să se recurgă tot la analogii. Fiindcă în perioada de formare a limbii române sufixul latinesc *tionem* a devenit *ciune* (rogationem,

de exemplu, s-a schimbat în rugăciune), pumniiștii cereau să se scrie *năciune* în loc de națiune sau *observăciune* pentru observație. De asemenea, pentru că latiniscul *noctem* a dat în limba română noapte, ei scriau *leptură* în loc de lectură. Apoi, intrucât *montem* a devenit munte, iar *frontem* — frunte, Pumnul și-a schimbat prenumele Aron în *Arunc*. S.a.m.d.

Spre deosebire de pumniiști, ciparienii preconizau „curățirea” limbii române de „străinisme” pe mai multe căi: a) prin recurgerea la cuvinte de origine latină păstrate în manuscrisele și tipăriturile românești din secolele XVI—XVII, care au ieșit între timp din uz; b) prin împrumutarea unor cuvinte ale aromânilor și istro-românilor din Peninsula Balcanică; c) prin adoptarea unor cuvinte din vechea latină populară; d) prin apelul la vocabularul limbilor neolatine, de preferință la italiană, care era mai apropiată de română. După Cipariu adoptarea noilor cuvinte din aceste patru surse trebuia să se producă însă în timp și numai în măsură în care se integrau în structura lingvistică și gramaticală a limbii române.

Deosebirile de opinii dintre pumniiști și ciparieni au fost mult mai profunde în problemele de ortografie. Pumniiștii, de exemplu, erau adepti convingi ai fonetismului. Dar și în această chestiune au dus exagerările pînă la extrem, susținind pe de o parte că ar fi fost necesar să fie menținute toate literele alfabetului latin, inclusiv *y*, iar pe de altă parte că trebuiau redată în scris toate nuanțele vorbirii populare, chiar și diftongi de genul *uă*.

În opoziție cu pumniiștii, ciparienii se pronunțau pentru o scriere etimologică. Ei motivau opțiunea lor pentru o astfel de scriere cu argumentele că numai ea făcea posibile: crearea unei limbi literare unitare; dovedirea caracterului latin al limbii române în fața străinilor; scoaterea în evidență a asemănării limbii române cu cele neolatine surori. Pentru scrierea etimologică Cipariu a demonstrat că nu erau necesare decit o parte din literele alfabetului latin, consoanele *k*, *q*, *z*, precum și vocala *y* putind lipsi. Ciparienii au căzut însă și ei în exagerări în problema alfabetului, deoarece nu admiteau: semnele diacritice pentru vocalele obscure *ā* și *ī*, sedilele pentru *ş* și *ť*, diftongii *oa* și *ea*, consoana *z*, pe motiv că ele nu se întrebunțaseră în scrierea latină. Diftongii *oa* și *ea* li redau cu *ó* și respectiv *é*; vocalele *ā* și *ī* cu *a*, *e*, *i*; *ť* cu *ti*, *ci* cu *ç*, *ş* cu *s*, iar *z* cu *d*. De exemplu, cuvîntul *toate* îl scriau *tōte*; *iacă—éca*; *dimineață—demanetia*; *puițin—puçin*; *încă—anca*; *inimă—anima*; *zi—di*, *mină—mana*. S.a.m.d.

În fond, ambele orientări erau greșite, atât în problema „purificării” limbii, cit și în cea a ortografiei. Diferiți contemporani ai celor două orientări, și în primul rînd Titu Maiorescu, le-au combătut exagerările într-o serie de studii și lucrări. Față de „purificarea” limbii, Titu Maiorescu a luat atitudine, demonstrînd că modernizarea ei nu se putea infăptui nici pe baza unor legi fonetice care încetaseră de mult să mai funcționeze, nici prin reinvierea unor cuvinte ieșite din uz, pentru că dispăruseră noțiunile exprimate prin ele, nici prin introducerea unor împrumuturi forțate de la români sud-dunăreni. Numai în problema neologismelor a fost de acord cu ciparienii, în sensul că trebuiau admise acele cuvinte ce se integrau în mod natural în structura gramaticală și lingvistică a limbii române. Dar în ceea ce privește principala sursă de neologisme, el nu s-a pronunțat pentru italiană, ci pentru limba franceză, arătînd că prin evoluția acesteia „franțuzismele” serveau mai bine redarea noțiunii din tehnică, știință și cultură.

Referitor la scrierea cu litere latine, Maiorescu a demonstrat că se putea forma o limbă literară unitară și pe baza unei ortografii fonetice, temperată însă de necesități etimologice. Lui i se datorează selectarea vocalelor și consoanelor din alfabetul latin. Numărul literelor asupra cărora s-a oprit el a fost însă mai

redus decât cel pentru care s-a pronunțat Cipariu. Spre deosebire de Cipariu, Titu Maiorescu a optat pentru semnele diacritice în cazul vocalelor obscure *ă* și *i*, pentru sedile în cel al consoanelor *t* și *s*, precum și pentru redarea diftongilor sub formă de *oa* și respectiv *ea*³.

Așadar, manuscrisul ce va vedea acum în întregime lumina tiparului conține o serie de aspecte interesante și în parte inedite ale problemelor privind adoptarea unei limbi literare și a unei ortografii românești, care au determinat dispute indelungate pe parcursul veacului al XIX-lea, în condițiile trecerii de la scrierea chirilică la alfabetul latin.

In incheiere precizăm că am adoptat scrierea cipariană a „Jurnalului” la ortografia actuală. Am lăsat totuși neschimbăt textul scrisorii lui N. Iliescu, pe care Cipariu îl redă fragmentat între ghilimele. Tocmai fiindcă este redat fragmentat, pentru a se distinge mai ușor de comentariul lui Cipariu, am considerat necesar să-l subliniem. Întrucât conține deopotrivă elemente ale scrierii etimologiste cipariene și ale celei fonetiste pumniste, epistola lui Iliescu s-a transcris fără nici un fel de modificări cu scopul de a se vedea mai clar deosebirile față de ortografia actuală.

IOANA BOTEZAN—LIVIU BOTEZAN

[JURNAL]

[Blaj, 7—11 decembrie, 1858]

Eri, în 6 dec[embrie] în ziua mendinelor⁴, chiar pre cind mi se dede prinziul, [î]mi veni una scrisoare de la S[imion] Mihali, în care multămindu-mi pentru banii ce i-am anticipat, deunadată-mi comunică și una scrisoare de la N. Iliescul, cu datu Cernăuți, 27 nov. a.c., pre opt pagini, în 8°, ca continuare la alta mai privată, ce nu mi se impărtășii. Io fiind și scrisoarea lungă și avind și alte ocupăriuni, nu-mi stricai prinziul, încă nici ocupăriunile după prinziu cu legerea⁵ acelei scrisori. Însă spre seară o luai a mînă⁶ și o precurse[le]jî pînă în capăt.

Este cu neputință a descrie impresiunea ce fece acea scrisoare în cugetul meu; numai cît mi se părea că-s ca beat și nu știu de mine pre ce lume sum. Scrisoaria sună despre *Analectele mele* și de critica seau recenziunea ce o dedesem încă în 1855 asupra *Lepturariulu[i]* bucovinesc.

Acest *Lepturariu*, scris cu slove și ortografia lui A. Pumnu, [a] profesoriului de limbă română în Cernăuți, era un folient mare, ce cuprindea un număr mare de paragrafi în proză și în versuri, cea mai mare parte trași dein scriitori moderni moldoveni și abia unul-doi dein celi⁷ din Valachia. Cartea era destinată să fie *Lepturariu* (*Lesebuch*) pentru clasele gimnaziali, dein care acest foliant manuscris era să fie tomul I, urmînd încă alți doi sau trei după aceea. Ministerul [i]l trimisese spre recenziune, adăugind că e lucrat de una comisiune statorie⁸ de literati bucovineni, înființiat[ă] dein partea ministerială.

După ce mă uitasem prin acest manuscris ca să mă orientez, în urmă-l dedi profesorului S. Mihali, să-l percurra⁹ de-amănumtul, și să-mi dea părerea în scris, carea o și face, impărtășindu-mi una listă lungă de forme false și necorecte, însă toate după sistema mai nouă a d-lui A. Pumnu, care au luat și el parte la acea

³ D. Macrea, *Studii de istoria limbii și a lingvisticii românești*, București, 1965, p. 8—11 și 33—43.

⁴ Ziua mendinelor = ziua Bobotezii.

⁵ Legerea = citirea.

⁶ a mînă = la mînă.

⁷ celi = cei.

⁸ Statorie = formată, alcăuită, compusă.

⁹ Percurra = parcurgă în grabă (de la latinescul *percurro*, *percurrere* = a parcurge).

compuzețiune, au cel puțin avu influență mare asupra-i, cum arată scrierea și stilul.

Acest Pumnu, transilvan de în tinutul Făgărașului, învăță toate școalele gimnaziali și filosofice aici în Blașiu, șierb¹⁰ în casa d-lui canonice Constantin Alutan. De aci se trimise la Viena la teologia, care însă nu știu dacă o a învățat deplin. fiindcă era morbitante¹¹. Întorcindu-se la Blașiu, în 1846, [î]mi fu colaboratoriu, împreună cu Ios[if] Manu, la Organu, în anii 1847—8, însă mai numai cu numele, deoarece abia a scris în Organu 2—3 articli în acești doi ani, fiind tot morbitante; ci, „Învățătoriul poporului”, ce ești în vara lui 1848, de la nr. 2 începând pînă în capăt, e întreg de dînsul. Suum cuique.

În acești ani se și preuți, răminind celibate. Urmînd revoluționca, prein multe saturi trecu prein Moldova și se așeză în Cernăuți, avînd scăpare în casa familiei Hurmuzachi, unde împreună cu Alecu Hurmuzache, cel mai tînăr dintre patru frați, continuă redacțiunea gazetei româno-germane „Bucovina”, pînă ce și aceasta, în urma certelor cu „Siebenbürger Bothe”, se casă în anul 1856. Tot supti protecționea acelciași familiei, Pumnu se face profesoriu la gimnaziul din Cernăuți, mai întînju numai provizoriu; mai tîrziu apoi, cum înțeles[e]i, ordinariu, însă cu multă nevolia¹², de în cauză că el, fiind și preut unit și celibate, după așieziarea în Cernăuți nu numai se căsători, luindu-și muiere, precum spun, una sierbitoare de în casa familiei sus numite, ci încă și abjură cu solenitate religiunea gr[eco]-cat[olică], trecind la cea neunită de acolo; pentru care faptă, sculindu-i-se inimici catolicii cu parohul din Cernăuți, l-acuzără la ministeriu și la Consistoriul de aici; ci Consistoriul nu vră să pășiască la mijloc și așia A. Pumnul se ușură.

Deci io, pre temeliul orientării mele și a recenziunei d-lui S. Mihali, în scrisoarea cătră Guberniu nu potui să-mi dau opinione favoroasă¹³ în respectul Lepturariului de mai sus, arătînd că autorii, făcînd înnoiri în forme gramaticale și înînd mulți termini rău uzitați numai în Bucovina și Moldova, nu ar fi spre folosul și propășirea în cultivațiunea limbii românești a sanctioanei cu autoritate publică una carte, care cuprinde erori recunoscute limbistice, și care în uzul scolastic ar da prilegiu a crede că acele forme rătăcite sunt bune, și exemplele de stil și limbă sunt de a se socoti de muștră și model întru învățarea limbii românești. Numai atîta și nu mai mult am scris în comitive de mai sus cătră Guberniu, între alte expresiuni mai netede punind numai aceasta mai aspră, ci adeverată: cum că forma limbii de în acest Lepturariu miroasă a erudițiune bucovineană. De partea co[n]fesionaria¹⁴ însă nu s-a făcut nici cea mai mică mențiunare, precum se va vedea de în însuși textul acestei comitive, care-l voi adauge mai jios, de-l voi mai afla între scrisoari-mi.

Ce a fost urmarea acestei recenziuni nu știu, decit că Lepturariul nu se tipări pînă în ziua de astăzi; ci poate că se va tipări de a[c]i înainte, pre cît se pare din scrisoarea Iliescului, cu toate că Ministerul încă cînd cu trimiterea Lepturariului spre recenziune, în 1855, dedese de știre că cît mai curind se va tipări și introduce de carte de lectură în gimnaziile românești. Amînarea, dar, în urma acei recenziuni se întimplă¹⁵, însă nu de în singura acea cauză, căci în 1856, ducîndu-mă io în primăvară cu arh[i]ep[isco]pul la Viena, cînd se ținură conferințele episcopilor rom[ano] și gr[eco]-catolici de în tot Imperiul Austriac, d[omnul] Ioan Maiorescu, care încă pre acel timp era aplecat la redacțiunea „Folialor de lege”¹⁶ în limba românească cu titlul de concipist ministeriale și salariu de 1200 fl.c.m. și alți 200 de locuință, d-lui adică-mi impută amar că așia aspru am judecat Lep-

¹⁰ Sierb = servitor. La Blaj era obiceiul ca unii din elevii mai buni la învățătură, dar săraci, să servească în casele canoniciilor, primind în schimb, în mod gratuit, masă și casă. Canonicii fiind preoți necăsătoriți, elevii respectivi juau rolul unor servitori, avînd datoria să îngrijească de curățenia locuinței și eventual a gospodăriei acestora. În felul acesta, elevii și studenții săraci aveau posibilitate și să învețe pentru a termina școala.

¹¹ Morbitante = bolnav, suferind.

¹² Nevolia = străduință.

¹³ Favoroasă = favorabilă.

¹⁴ Confesionaria = confesională.

¹⁵ Tîmplă = întîmplă.

¹⁶ „Folialor” = „Foilar“.

turariul bucovinenilor, zicindu-mi că a făcut impresiune rea chiar și în ministeriu, mai ales că expresiunea de „erudițiune bucovineană” s-a părut satirică, prin care erudiții români se arată că sunt cu patimă unii asupra altora. La această imputare, în deșert m-am nevolit¹⁷ a mă esculpa¹⁸ înaintea d-lui Maiorescu, descoperindu-i că adevărul și îndatorirea ce o are fiecare român, ca să împiedece după poteri orice, ce dein convingere și cunoștință deplin judecă, că va să fie stricăios națiunii sale, nu numai în viață socială, ci și în literatură, mi-a fost mai scumpă înaintea ochilor decit orice alt respect; și provocindu-l, ca spre a sa convingere să nu-și pregețe a percurre însuși acel Lepturariu și apoi judece și despre Lepturariu și despre opiniunea ce mi-am dat-o și el mi-o impută. D-l Maiorescu nici cu acest răspuns mulțiemindu-se, se duse de la mine. Ci mai în urmă eacă ce se timplă.

Intr-una de zile fiind io la d-lui în cancelarie, mi-arătă Lepturariul în pulpitol¹⁹ său, spunîndu-mi că are comisiune dein partea ministerului ca să revadă manuscrisul, ca așia revăziut, fără întîzire, să se dea supt tipariu. Bine, zis[e]i io, apucă-te de lucru; și așia revăziut și îndereptat de tine, nu va avea dein partea mea nici una imputare. Aceasta zis[e]i, încredințîndu-mă că acest Lepturariu cores de mină dlui Maiorescu, cel puțin va avea forma limbei ce se vede în „Foliale legii”. Însă, după cîteva zile, d[omnul] Maiorescu, și neîntrebăt de mine, [i]mi spuse, spre marea mirarea mea, că a dat Lepturariul înapoi, după ce a îndereptat numai cele doue pagini de înainte, zicind: că-i este cu neputință a-l revedea mai încolo, deoarece mai nici un cuvînd nu este care să nu aibă lipsă de corectură, așia cît foliale manuscrisului revăziute [i]l speriară pre el însuși de mulțimea corecturilor fără număr și adăugind: că acum nu se mai miră de opiniunea ce o dedesem io. D-l Maiorescu, curind după acestea, în 14 mai 1856, fu lipsit dein postul său cu pensiuni, fără de a i se arăta cauza de ce.

Condamnat de mine și de d[omnul] Maiorescu, bietul Lepturariu nu se știe ce s-a făcut. Ci, se pare, că acum autorii lui, înțelegînd de unde le veni perirea, nu se lăsătă a stăriu la ministeriu, ca să-l aprobeze; și acum ajuște lucrul pre Schuller, după cum se vede din scrisoarea Iliescului. Nu e mirare dar că bucovinenii, înțelegînd de condamnarea opului²⁰ lor prin mine, tipă²¹ căteli[i]²² și de-a putea m-ar înghițî intr-una lingură de apă, ca pre cauza condamnării și lăpădării aceluia op. Hinc illae la[c]rimae.

Însă Iliescul, în scrisoarea de mai sus, care neîndoitează a lucrată și îndereptată cu scop ca să-mi viniă a mină și să mă talie²³, nu începe de la mustrări pentru condamnarea Lepturariului lor, ca să nu se vează a scrie din mină, ci, ca om politic, el cu toții căi avură parte la scrierea acelei scrisori, se apucă mai înținî de Analectele mele; apoi după ce mă injurără destul și mă călcără în picioare, trecură și la Lepturariu cu ochii plini de lacremi, văzîndu-l ucis de mine (mai derept ucis de mine și de d. Maiorescu); și acum, dat în mină lui Schuller, ca să-l inviă. Flectere și nequeo superos, Acherunta movebo! strigă cu moșul Virgiliu bietul Ioane Zápolya, cind se văză nevolit a cere ajutorul turcilor, ca să se apere în cuntra creștinilor.

Iliescul, și partita ascunsă după spatele lui, crede că io dein pismă le-am bătut Lepturariul, ca să-mi potu da io Analectele în locul Lepturariului, măoar că apriat²⁴ asta nu o zic, ci se vede că ghiara pisicii prin sac. De aci eli zic, că Analectele e una carte, care nu e pentru a fi Lepturariu, pentru că nu răspunde intențiunilor ministeriali, ca dintru asemenea cărți tinerimea să lia și învățătură și model de stil și limbă, căci Analectele cuprind numai fragmente dein cărți bătrîne, în carele și argumentul e monoton numai de lucruri bisericesti și limbă, e rea, fiind tradusă și compusă de popi și călugări, carii știau mai bine sîrbește decît românește. Mai încolo zic că fiind io înținîliteratoriu ardelean, s-au mirat cum am putut scrie una asemenea carte, fără cre[ie]ri bună-mi-te. Si dacă înținî

¹⁷ Nevolit = nevoit.

¹⁸ Esculpa = scuza, dezvinovății.

¹⁹ Pulpitol = pupitru, sertar.

²⁰ Opului = operei, lucrării.

²¹ Tipă = aruncă.

²² Căteli = căteii.

²³ Talie = taie.

²⁴ Apriat = deschis, direct, în față.

literatoriu ardelean numai aşia ştie scrie şi compune, e pace de ardeleni; de unde conclud că io cu asta carte mi-am nimicit tot numele ce-l mai aveam, după ce dedesem Gramatica, care atâtă aşteptare stîrnise şi în urmă fu un şioarece mişiel. Derept aceea adaug că şi bucovinenii s-au mirat de asemenea carte şi s-au dechiarat²⁵ că nu vor ca filii lor să înveţe româneşte dein gramatici şi analecte ci-pariene; şi că şi bietul Pumnul, care abia se ridicase dein nevoie de mai nainte, acum iarăşi cu totul s-a stricat în ochii bucovinenilor, cărora le recomandase Analectele ca să se prenumere. Şi în fine finali, trece la Lepturariu, zicind că *osîndătiunea* lui purcese numai dein răinţă²⁶ inimiei, de care şi ministerul s-a mirat; pentru care volui fi răspunzătoriu înaintea lui D-zieu, inapoind cu 10 ani propăşirea bucovinenilor prin acea *osîndătiune*. Şi, în urmă, între complimente şi compasiune cătră d[omonul] Mihali, căci şi el luă parte la acea *osîndătiune*, anunţă că cel mai mare inimic al românilor, Schuller, căruia s-a trimes si Lepturariul şi *osîndătiunea* spre judecare, a fost mai derept decit io, nu numai aprobind Lepturariul, ci şi numind de *bornirt*²⁷ *osîndătiunea* mea. Uitasem să adaug că el scrie cum că io nu numai din răinţă am *osîndit* Lepturariul, ci şi dein căutare religioasă, cum că nu ar fi pentru uniţi; şi aşia că m-am arătat mai catolic decit înşii catolici.

Aste sunt dorerile bucovinenilor; însă bine ţesute şi calculate, aşia ca să aibă efect în oricine le va lege, mai ales asupra mea şi alui S. Mihali. De almentrea limbă şi stilul e ca a Lepturariului şi a lui A. Pumnul, plin de forme apocrife, ca şi în „Bene-cetinţia şi Bone-scientia” acestui din urmă, publicată în gramicile lui Basil Ioanovici în Viena, la anul 1851.

Palma fu bună, ei nu fu numai palmă, ei *pum*; aşia de adevărat este că uncori enia: şi numele arată caracterul omului, ca un omen malum, în el sau în soții lui.

8 dec.

Eri după amiazăzi, neavind răgaziu, lăsai continuarea pre azi.

Întemeliată mi-a fost *osîndătiunea* au nu, nu pot să judece deplin, decit cari au văzut Lepturariul şi carii văzindu-l, sunt în stare de a-şi da opiniune fundată despre opuri filologice româneşti. Însă de asemenea oameni prea rari se află astăzi între români, după a mea părere, din cauza simplă, că prea puţini se ocupă cu studiul limbii sale cu seriozitate; şi carii se ocupă, prea puţini au cunoştinţa criticii filologice precum se cade. D. Maioroscu, unul din cei mai competenţi judeaci²⁸, în astă respect văzium cum judecă. G. Barițiu, măcar că e scriitoriu bun de pană şi elegante, nu s-a ocupat niciunadată cu întrebăriuni filologice, decit prin treacăt; ba încă unadată, trecind prin Germania aproape de Darmstadt, unde chiar pre atunci se ținea adunarea filologilor germani la a[nul] 184[?], în corespondenţile trimise la *Gazeta*-si, cît în glumă, cît întru adins, scriea, că s-a depărtat de acel loc de spaimea filologismului prete tot. Însă de el încă nu ştii să-şi fi dat părerea asupra Lepturariului. Ar mai fi încă Tr[eboniu]j Laurianul; ci, după cît se poate culege dintru „Tentamen criticum” al lui, nu e de creziut că ar aproba sistemea filologică dein Lepturariul bucovinenilor; însă nici de el nu ştii, datu-şi-a opinionea au nu. Alte capete, care să aibă şi plecare cătră atare studiu, în sine urios, şi talent filologic, între români nu ştii să se mai afle. Mołdovenii şi cei din România nu au avut pîn-acum educaţiune solidă, pentru că nu au nici şcoale bine organizate, nici pacinta ce e de lipsă la orice studiu serios. Celi ce studiază dein aceste provincii, în teara lor nu află mijloacele cerute la un studiu aprofundat, nici bărbăti cu destule cunoştinţe, carii să le inspire una amoare entuziastică cătră ştiinţe, fără care nici una ştiinţă nu poate a se ridica. Iar cei ce caută una educaţiune mai solidă, trec întru alte țări, ales în Franția la Paris, în Germania, la Viena, Berlin şi Monachin²⁹, etc., unde însă eli toate le pot învăta, numai filologia limbii sale nu. De unde, după a mea părere, în zilele noastre nu s-a sculat nici un filolog românesc în provinciile româneşti de doamne-ajută. Eli încă, ca şi G. Barițiu, lipsa unei filologii, avind de principiu că limba se cade a se judeca după urechi şi numai după urechi; iar ce place urechilor, judecă fiecare după ale

²⁵ Deschiara = declara.

²⁶ Răinţă = rea intenţie, răutate.

²⁷ Bornirt = mărginit, -ă.

²⁸ Judaci = judecători.

²⁹ Monachin = München.

sale; și așia socotesc și scriu, că tot ce nu place urechilor lor, nu e bine românește, măcar că nemica nu poate fi mai nesecur³⁰ decit judecata urechilor, carele precum nu au toate aceeași formă, așia nici nu pot toate să judece într-o formă, precum grecii de mult au oserbat și au exemplificat în fabula despre Marsya³¹ cu Apollo. Apoi, eli, și moldovenii și celi din Valachia, cred că vorbesc de la țița mine-să așia de curat și bine românește, cît nici nu mai au lipsă de altă filologię; așia cît toți căi nu vorbesc și scriu că eli, li se par a fi barbari. Lăs de celi din România, carii intr-adevăr și pronunță mai curat decit toți românii celialalti pînă în ziua de astăzi; și încă atât în vorbă și în scris au din fire un ce regulat, ritmic, elegante și de bun gust, demn de a sierbi de model tuturor românilor; numai cît intru atîta puritate și regularitate au și ei cîte un vițiu și prea multe vorbe străine, de care eli nici intr-un modru³² nu se pot desbăiera³³, numai și numai dein cauză că nu-și studiază limba și așia nu-și pot cunoaște smintelele; tot ce fac eli, imitează, acum pre francezi, acum pre italiani, precum mai înainte imitau pre greci, muscali și turci, imitate servilă, fără discrețiune și fără cunoștință. Moldovenii însă, și împreună cu eli și bucovinenii, în clasele mai înalte se nevoliesc³⁴ a vorbi și a scrie și eli ca celi dein România; ci de tot nu se pot desbăiera de idiotismii celi informi, carii și pînă acum se află în vorbirea și scrierile lor, iar înainte de un deceniu sau două așia de deși sunt în scrierile lor, cît e cu neputință a le lege fără greață; spre exemplu poate sierbi „Treizeci de ani jucătoriu în cărți“, tradusă de Negruți și tipărită în Iași la 183[5], înainte de a invăța românește; că de un timp încoace el a invățat atât de bine, cît scrie ca un bucureștian; mărturiă să-i fie baladele lui, care le-a scris mai tîrziu.

În Transilvania încă se vorbește puțin curat românește și stilul transilvanilor încă e foarte necorect. De unde nu e mirare că celi din România, carii cu toții, clasi înalte și popor, vorbesc bine românește, caută cu dispreț cătră transilvani, carii cea mai mare parte vorbesc și scriu rău românește. Ci e mirare, că și moldovenii se îngînfă asemenea; și văzind stîrcul³⁵ în ochii altora, nu-și văd bîrna întru ali lor.

Mai de mult, pînă cătră a[nul] 1700, și moldovenii și transilvanii scrieau așia de curat ca celi din România; și e de creziut că așia și vorbeau. Astă însă zicem numai formele gramaticali, de stil și de pronuntie sau scriere, iar nu și de cuvinte, căci în respectu[l] acestora limba românească a fost și atunci ca și acum încărcată cu cuvinte străine: grecești noue, sirbești, ungurești, nemțești, turcești, nu numai într-o formă, ci în toate provinciile românești, fără alegere, totdeauna. Mărturiă sunt cărțile tipărite și manuscrise, ce ne-au rămas de pre acele timpuri.

Aceste cărți, nouă românilor, ca și oricărui alt popor ale lor, ne sunt și se cedează să le socotim ca nescari documente antice, istorice, naționali și sacre. Căci din ele învățăm, nu numai cum au vorbit părinții noștri, care se ține de istoria națiunii cum se țin faptele, porturile și datinile națiunali, că învățăm încă a cunoaște cum s-a scaimbat³⁶ limba pre înceț de atunci pînă în zilele noastre; învățăm, cîte cuvinte bune și curat românești am pierdut, cîte forme regulate au s-au pierdut de tot au s-au scaimbat întru altele mai rele. De intr-însele, și dein alăturarea limbii românești de pre atunci cu cea de acum, graduat venim la acea convingere solidă și fundată pre istoria, cum că dacă limba românească în decurs de două secule atîta s-a scaimbat din bun în, mai rău, atîtea cuvinte și forme bune a pierdut, ea a căutat să piardă înzecit și mai mult întru acele secule, care au decurs de la întînia formare a limbii românești pînă la secolul XVI; ne convingem, cum că limba românească, cu cît ne suim sus cătră originea poporului român dein Dacia, cu atîta a căutat să fie și mai curată în forme și în stil, și mai avută în forme și cuvinte.

³⁰ Nesecur = nesigur.

³¹ Marsya = Marsyas, din mitologia greacă, muzician frigian, fiul lui Hyagnis; după miturile frigice și lidice, a fost inventatorul și artistul muzicii de fluiere, rivalizînd cu Apollo.

³² Modru = nicicum, în nici un fel, deloc.

³³ Desbăiera = dezobișnui, dezvăță.

³⁴ Nevoliesc = străduiesc.

³⁵ Stîrcul = paial, firul.

³⁶ Scaimbat = schimbat, transformat.

Asemene rezultat, dedus de la numitele monumente literari, e de mai mare prețiu, decit cum se pare necunoscătorilor, și e mai cert, decit să se poată trage la îndoială. El ne sierbește a bate cu putere opinionea răutăcioasă a străinilor, că limba românească e una mestecătură din limbele tuturor acelor popoare barebare, care s-au topit în poporul românesc, și așa că nici limba nu ne e română, nici noi nu suntem romani adeverați, ci numai corcitură și limba și națiunea noastră. Pentru [că] cu ajutorul acelui rezultat potem arăta cu documente în mină, că limba ne-a fost cu atit mai curată și mai română, cu cît ne suim mai sus în secolele trecute, fără de a ne amesteca cu alte popoare; ci numai împreună locuința cu popoare străine, subjugarea supt domnia străină și alte impregiurări politice și bisericești ne-au corupt limba preîn secolii trecuți preincest, așa înainte de secolul XVI, ca și după dinsul.

Pre acest temeliu, proptindu-ne, potem cerca fără frică toate cauzele ce au potut influența asupra națiunii și limbii românești, a alege toate cuvintele și toate formele străine cîte au intrat în limba românească din cauzele aflate și a declară că aceste străine sunt mai tîrzie decit cele latine în limba românească și preîn urmare nu sunt adeverat românești; și așa, pre acest temeliu, nu numai cu numele și arăta, care cuvint și care formă, dein ce limbă, cu ce ocaziune, cînd și dein ce cauză au intrat în limba noastră, fără de a putea fi mustrați de celi ce nu voliesc a recunoaște romanitatea limbii și națiunii noastre. Pre acel temeliu în urmă potem deschiara pre toate, cîte nu sunt de natură și originea latină, a fi străine, spuri și neconformi limbii românești, și cum că în limba românească numai pînă atunci pot să se sufere, pînă cînd vom potea preincestul introduce altele bune, genuine și conformi naturii limbii noastre, în locul celor recunoscute de străine și preîn urmare rele.

Afară de acest rezultat istoric mai este și altul adeverat, curat filologic, însă de cea mai mare importanță. Cum adică să păsim în eformarea³⁷ și deregerea limbii noastre, de care cu toții simțim că avem lipsă, nu numai celi ce se ocupă cu studiul limbii, ci și celialalți toți cîțu nu sunt ruginiți în ce au apucat, fiără bun, cum va fi. Căci, dacă vom începe a lepăda dein limba-ne cele străine și spuri, neindoit se cade să ne socotim ce să punem în locul lor și cum?, deoarece cele străine, cînd au intrat în limbă, mai totdeauna pre cele genuine [le-a înlocuit], așa cît mai totdeauna, scoțind pre cea străină, rămîne loc gol sau gaură, care nu poți să nu-l împlinești, să nu o astupi. Cine mai zice astăzi *meseru, meserere, meseratute* și altele, în loc de *săracu, milă, sărăcia*? Nimeni. Ci bătrinii le ziceau încă pînă la [a[nul]] 1700, cum se văd chiar și în Catechismul de [la] Belgrad dein [a[nul]] 1702. De atunci au perit cu totul și nu se mai aud! Nu numai, ci încă de un timp încoace, nu știa după co dialect românesc, începusă oamenii a zice și a scrie *meseria* în loc de *mestersug* care e unguresc!; măcar că și ungurii l-au luat de la nemți: *mester, meister*; iar nemții de la francezi-italianii: maistre, maestro. De unde, scriitorii noștri, în loc de a forma un cuvint smintit după nu știa ce dialect, mai bine făceau dacă-și aduceau [aminte] de vechile cuvinte românești: *măestru și măestria*, care sunt surori dulci cu ale italianilor: *maestro, maestria*, de unde au luat francezii, nemții și ungurii. Ci români, care se spăra de filologia, ca calul de besină, vrind a scăpa de un cuvint străin, au născocit altul nou, care cu toate acestea nu e românesc.

Asemeni exemple s-ar putea aduce și altele mai multe, dein care se cunoaște, că fără studiul limbii, pretemeiul istoric și comparativ, e cu nepotență a face limbă mai bună de cum este. Cînd dein contra, după studiul istoric și comparativ se află și una mulțime de cuvinte și forme acum pierdute, care le-au avut părinții noștri; și iarăși, unde nici în limba de acum, nici în cea vechiă nu aflăm ce să punem în locul celor străine de lăpădat, cel puțin preîn [aceasta am] cîştigat una ideea chiara și una normă secura, cum și ce felu de cuvinte seau forme sunt de a se forma seau împromuta! Iar fără acel ajutoriu numai orbecă[i]m și îmblăm ca galina³⁸ cea beată.

Ca să nu cad și io în asemenei vițiuri, cînd voliu avea lipsă de a scrie seau cel puțin ca să potiu cel puțin și dein parte-mi a li ușura calea ce are de a parcure eformarea limbii românești, încă de tinăr mă apucai nu numai a învăța limbe mai ales înfrățite cu a noastră, ci și [a] cerceta cărtile bătrîne și a lăua

³⁷ Eformarea = reformarea, refacerea, dregerea.

³⁸ Galina = găina.

aminte la proprietățile și diferențele, ce se află în vorbă și scrisoariă pre toate locurile românești. Aplecarea spre limbi o avui din copilărie și ca să las altele, încă cînd incepusem a fi numai de 14 ani, în aug[ust] 1819, fără gramatică, fără maestru, incepui a medita despre limba românească, a o compara cu cea latină, carea pre atunci o invățasem mai mult din studiu privat decît din școală, și ii percurse meditind toate părțile cuvintării, în care lucrare a mintei fără înăuditoriu³⁹; mi-aduc aminte că cea mai grea problemă aflai în declinarea articulată și nearticulată, neștiind de articlii, pentru că în limba latină nu aflam.

La a[nul] 1826, fiind io noviciu în mînăstirea de aici și avind libera intrare în biblioteca ei, care, afară de cărțile latine și alte puține intru alte limbi, avea și puținele cărți vechi românești, între aceste aflai și una Psalmire sloveno-românească, tradusă de Dosoteiu mitropolitul, și tipărită în Iași la a[nul] 1680. Cari au văziut această carte, toți știau cît de multe cuvinte și forme, astăzi cu totul neuzitat, se află în acea versiune, ca și în toate cărțile celealte ale lui. Deci una asemenea limbă nu era cu potență să nu-mi atragă luarea aminte. Rezultatul fu că io o percurs[e]jî în cap în cap și pre una coală de chartia în 4°, împărțită în trei columne, pre fiăcare pagină, însemnai toate cuvintele, formele și zicerile, care nu le mai auzisem, nici le mai văzusem în nici una carte românească pînă atunci.

Tot în același an incepusem a învăța și limba frîncească, pînă la atita, cît după un an, petrecind în M[aros] Oșiorheliu⁴⁰ și cercetind prein Biblioteca telekiână, decopială între alte multe și partea despre insurecțunea lui Horia, ce o aflai într-o carte frîncească, tipărită, cum se scrie, la Dublin, în care insurecțunea horiană e descrisă cu totul în favoarea românilor, ca și în istoria lui Christiani.

Aceste fură incepurile studiului asupra limbii românești; iar de atunci încoace, în decursul a mai bine de 30 de ani, D[umne]zeule! cite ostenele, cite spese, cite călătorii făcui, numai și numai întru interesul limbii și istoriei naționali.

Care limbă romană e, care io să nu o fi studiat de atunci încoace? Care carte românească vechiă nu o am cumpărat, percurs și extras? Este vreun autoriu clasic, care io să nu-l fiu les⁴¹ cu pana a mină, anotind cele ce ar putea ajuta la cunoștința limbii românești?

Este vreun op, care tractează despre limba românească, au despre vreio limbă romană, incit despre incepul și istoria ei, care, precit mi-a fost cunoscută, să nu o fi cercetat, les, și de s-a potut, încă și cumpărat? Care român privat⁴² cu mijloace așia puține și-a adunat bibliotecă, cum a fost cea perită a mea, și cum este cea de acum? Cine a sacrificat atîția bani spre scopul literariu din puținica sa avere? Cine și-a stricat ochii, cine și-a dărăpănat sănătatea ca mine, studiind ziua-noaptea, scriind și copiind? Cit m-am făcut schelet, nu om, de nu mi-a tîgnit nici de mîncare, nici de băutură, nici de somn; și am îmbătrînit înainte de timp, mai mult decît celi de una etate cu mine, cît astăzi sun umbră nu om, de nu-mi sufere nici mîncare, nici băutură, nici potiu dormi, nici potiu umbla; și mi-am scurtat viața studiind, scriind și copiind, tot întru interesul literaturii românești.

Celi ce mă cunosc știau cum că de la incepul oarei mele în studiul literariu, n-a fost acea ideă literariă, care să nu o fi îmbrățișat, să nu o fi ajutat cu scrisul și cu cuvintul. Mărturisească G. Barițiu, care e cel mai vechiu deinterne aceia, pre carii i-am îmbărbătat și ajutat; mărturisească consoñii miei în profesură; mărturisească preuții și alte persoane carii au fost discipulii miei; mărturisească toți, căi au vorbit cu mine, de nu le-am vorbit io tot cu entuziasim de[s]pre literatura română. Mărturisească chiar A. Pumnău, pre care l-am luat de ajutoriu la Organu, crezind că intr-adevăr [i]mi va fi de ajutoriu. Mărturisească și însuși Iliescu, care scrise acea diatribă de batujocură.

Și cine-i Iliescu, care-și bătu joc de mine? Un călugăr tinăr, nu de tot tinăr, carele veni înainte de vreio patru ani aici la Blaşıu, și imblă la școală să învețe în gimnaziu, pînă ce, făcind ce făcind, esi dein VIII clase și apoi se duse în Cernăuți să studieze teologia. Caracterul omului, viata și portarea lui, nu vreau să le ating, ci le las să le priceapă cine va lege acestea chiar dein scrisoarea lui, care aici o însemnez toată:

³⁹ Manuductoriu = îndrumător, conducător.

⁴⁰ Maros Oșiorheliu = Tîrgu Mureș.

⁴¹ Les = citit.

⁴² Privat = particular, individual.

9 Dec. P. 1

„Amice! În privința unui obiect foarte compenitoriu⁴³ pentru dezvoltăciunea învățământului rumânesc în provințiele austriace, stăteam de mult în chibzuiri să-ți mai scriu ori nu; mai pe urmă, totuși, mă crezui îndatorat a-ți scrie, pentru că așa cere amiceția adevărată. Voesc să-ți scriu, frate, opiniunea publică de pe aici despre „Analectele” domnului literatoru Tipariu.

Precum în toate statele cele organizate ale Europei, așa și în Austria s-a ordinat de către naltul ministeriu, ca spre invățăciunea limbelor națiunale⁴⁴, să se cumpună cite uă carte dcn bucătăile cele mai alese din literatura fiecării națiuni, cari bucăți să aibă copii[i] a le învăță de rost, pentru ca să-și întărească memoria, să-și cîstige stil frumos, plăcut, neted și chiar⁴⁵ și uă cunoșcăciune cît se poate mai deplină despre limba sa mămească și despre literatura ei, adecă, cu un cuvînt zicind, despre averea cea susletească a națiunei sale. Asfelii de cărți și-au făcut toate națiunile din Austria și se învață den ele cu sporiu îmbucurător. Numai noi rumâni rămăsesem cu mare daună / (p. 2) și-n astă privință mai înapoï decit toți, chiar și înapoia rutenilor: de aceea ne bucuram și pe aici den adincul inimii, cind am auzit că d. literatoru Tipariu dă la lumină uă asemene carte sub nume dc „Analecte și crestomație”, carea mai pe urmă o primiu și eu de la d. Pumnul spre cetire. Ce opiniune aveți d-voastră pe acolo despre ea, aceea o știți numai d-voastră pentru că în Gazetă nu s-a recenzat, nici criticat, după cum se recenziază și se critică toate cărțile ce se tipăresc. Iar opiniunea rumânilor de pe aici mă ţin îndatorat a fi-o face cunoscută”.

Asupra acestui inceput nu am nimica a însemna, ci dein cuntra, deacă scriitorul s-ar fi ținut așa de stîmpărat în expresiunile sale și de [a]ci încolo, ori care să-i fiă fost opiniunea, nu aș avea de a mă plinge nimica, ci numai a mă desculpa, pre cit ar fi drept și cu potență; ci vom vedea mai încolo cum și-a ținut flegma sau și-a vărsat veninul.

Observez însă că adevărat este mare parte ce zice d-lui despre cărțile de lectură, numai cu acea destingere, că pentru clasile mai dein jios nu se păzește aceleași metod intru compunere, care pentru cele mai dein sus. În clasile dein jios e de lipsă ca bucătăile ce se aleg în cartea de lectură să fiă în toată căutarea, și incit pentru stilul și incit pentru puritatea limbii, așa de bine lucrate, cît intru amindouă căutările să poată sierbi de mustătă tinerilor și încă să se poată și învăță de rost, incit sc va părea de folos, pentru că ordinațione nu există, nici se poate face ordinațione, ca școlarii să învețe toată cartea de lectură de rost. Compunerea de asemenea carte pentru clasile dein jios la alte națiuni, cari au literatură intensă și clasică, e un lucru de mare ușurătate și numai un gust bun și un tact deplinit se cere, ca să știe compunitorul face alegerea amăsurată capacitatii și precunoștințelor școlarilor; drept care și ale lor crestomații sunt anumite scrise pentru anumite școale și anumite clase, ca și alte cărți. Așa sunt făcute crestomațiile de școală ale francezilor, italienilor, englezilor și nemților, și poate și la mai multe alte națiuni.

Însă românilor ăst lucru e încă în timpurile noastre cu nepotință, dein cauză că nu numai avem una literatură foarte mică, ci încă și foarte neclasică, așa că cine are vrea să scrie una asemenea carte de lectură pentru clasile mai dein jios, s-ar apuca de un lucru cu nepotință. De unde nici mie, nici măcar preinviz nu mi-a trecut, ca să mă apuc de una carte ca aceea, convins fiind că în stadiul evoluționii limbii noastre de astăzi, cind atîtea partite sunt cîte capete literari, nu aș putea, să și vre[aju], a multămi pre nici una, fiindcă sum secur, că nici una partită nu ar recunoaște de clasic orice s-a[r] contraria părerilor sale gramaticarie, lexicarie și ortograficali. De aceea și ministerul a demandat ca pentru națiunile cari nu au literatură deajuns și clasică, cărțile de lectură să se traducă de pre alte limbi, convins fiind că cu acest mod cel puțin obiectele crestomației ar fi de model și destul de instructive. Însă bucovinenii, neluind aminte la aceste cercustări⁴⁶ speciali pentru literatura românească, și în persuasiunea lor

⁴³ Compenitoriu = necesar.

⁴⁴ Națiunale = naționale.

⁴⁵ Chiar = clar.

⁴⁶ Cercustări = circumstanțe, împrejurări.

că limba moldovenească, cum o scriu bucovinenii și literatura ce se află în mină a citorva părechi de oameni dein, Iași, e clasică, și cauță să fie recunoscută de toți românii de clasică, s-au apucat de a compune Lepturariul știut; și-apoi, văzindu-se vătămați în fudulia lor, aruncă culpa, pre mine și pre alții, iar nu pre ignoranța lor.

Altmentrea se face cu compunerea crestomațiilor pentru școalele de sus, în care toate științele și limbele se propun deintr-un punct de vedere mai înalt, iar nu mecanic, unde nu memoria, ci înțelesul și judecata se liau în luare aminte, ca să se dezvolteze, pentru că de memorie și mecanism se ciștigă clasile dein jios. Si ca să luăm de exemplu numai limbele: în clasele dein jios se cere ca școlarii să învețe acurat limba întreagă într-o toată întindere ei etimologică și sintactică, ajutându-se și cu învățarea de rost; iar în clasile mai de sus, școlarii să învețe a-și cunoaște limba și istoria, începînd de la cele mai vechi monumente literare pînă la timpurile mai nouă, ca să cunoască toate fazile limbii preîn care a trecut, preîn cîte forme și cîutat să treacă pînă a ajuns la forma mai de pre urmă, făcîndu-se deunadă cunoșcuți și cu scriitorii[1] și biografia lor, și producîndu-se de învățătoriu la aceea, ca școlarii să se învețe a-și da săi părerea despre operele literaturii și despre talentele autorilor.

Așa se compun crestomațiile pentru clasele înalte; așa sunt compuse ale lui Mozart pentru germani; așa ale francezilor și ale altora. Asemenea crestomația și români pot să aibă, deoarece măcar [că] literatura noastră nu se poate numi clasică, însă tot este demnă de a se lua aminte, de nu alta, incalte pentru că e a noastră; și de aceea suntem dători cu un felu de reverință să ne portăm cătră dinsa; cu cît e mai vechiă, cu atită și mai mult. Însă literatura noastră cea vechiă mai are și alt merit, care l-am arătat mai sus, că ne infătieșiază limba într-o altă față de cum o avem astăzi și ne duce la rezultatele de carele am grăbit.

Eu cind am scris Analectele, adevărat și aceea am avut înaintea ochilor, că în școalele unde se va învăța gramatica limbii românești după operile mele, acolo să fiă profesoriului și școlarilor de ajutoriu de a se convinge despre adevărul formelor vechi ce se află în cărțile noastre cele bătrîne; de altă parte, însă, mi-a fost intenționea și mai generaria, a aduna și a da în cunoștință publicului una Notiția literară documentată despre literatura română, socotind că precum toate națiunile-și adună toate monumentele vechi literaria, fiă acele cum să fiă, le au în prețiu, și le studiază, așa români, deacă nu pot avea toți toate acele cărți bătrîne, care acum sunt foarte rare, cel puțin să afle și eli adunate într-o carte probe de limbă adunate cu multă greutate și anevolio.

Acesta a fost scopul Analectelor și dein este cauze le-am și numit „Analecte și chrestomația“. Dein care poate vedea oricine, că n-a stat în poterca mea să fac carte mai bună decît am făcut și că nici altul nu va putea să facă, oricine să fiă acela.

După ce, după gătire de mai mulți [ani], mă apucai să dau afară Analectele, am trimis și d-lui Pumnul un exempliar de probă; însă nu mai [cel] esise pînă atunci, adecă 5 coale de înainte, în care se cuprind numai bucăți dein cărți transilvane tipărite înainte de 1600. Eu, știind pre d. Pumnul amatoriu de asemenei cercări istorice-filologice, trimițîndu-i, socoteam că-i fac un ce placut; însă nu mi-am adus aminte, că dein acea mică bucătie de carte, în care nici Notiția literară nu era cuprinsă, bucovinii [i]și vor lua ocaziune a se învenina atît de tare, precum se va vedea mai încolo:

„Domnul Pumnul a invitat pe toți cei de pe aici să și-o cumpere; d-lor însă au cerut-o să cetească mai întâi, ca să vadă deacă le este de trebuință. Rezultatul a fost cît se poate de ne-mbucurătoriu, pentru că nu numai n-au prenumărat neci unul, ci încă d. Pumnul și-a atras pren aceea și neplăceri dein parte-le, zicîndu-i: că d-lui își bate joc de ei și-i ține de oameni proști și stupizi, îndemnîndu-i să se prenumere la uă asemene carte, carea e lipsită de toate insușitățile spiretuale, ce se cer de la cea mai de rind carte“.

Acum sosim la revărsarea înimei și ne dăm pre față, ce oameni intelocți, cunoscători de carte, plini de talent și de spirit suntem noi bucovinenii! Eli nu sunt așa proști, cumu-i judecă d. Pumnul; eli vreau să cetească mai întîiu, apoi să o cumpere, ca să nu rămină de pagubă. Săracu[1] exempliarul mieu, deacă a căutat el să treacă preîn minule toturor cărturărilor dein Bucovina și să fiă cetit dein cap în cap, în urmă nu va mai fi rămas dein el nici trenție. Dar să-i fi provocat io, au d. Pumnul, să se prenumere, înainte de a tipări măcar o iotă, ce ar fi făcut d-lor? Poate că ar fi cerut să le trimet manuscrisul spre cenzură,

au mi-ar fi zis: tipărește-l numai, că apoi de ne va plăcea, [i]l vom cumpăra. Se vede că înțieleg la cumpărătură; eli vor să știe pre ce-și dau paralele, și să mince mai intinu prinziul, apoi să-l plătească, adică dacă nu le va fi căzut rău de mincare. Mi-e, dorere, numai de d. Pumnul, că și-a mai făcut și altă nevolia după alte mai multe. D-lui se pare că de 10 ani, de cind se află în Bucovina, încă tot n-a învățat moravurile (sit venia verbo) literatorilor de acolo. Cu d-lor nu e de joacă, că dein ce nici n-ai socoti, poți să-ți faci nevolia, bună-mi-te numai de-i vei îmbia ceva ce nu le place. Ci de aci înainte se va învăța și d-lui cu cine mincă cireașia.

„Ei întrebau oare că lepturariu rumânesc are să fie bească cartea aceasta? și astănd de la bucovinenii carii au venit de la Blaj, că ei // (p. 3.) și-au făcut studiul limbei românești într-însa, s-au uimit cu toții, venindu-le cu greu a putea crede una ca aceasta, deoarăce astă carte, zic ei, nu răspunde ca Lepturariu neci prescriselor ministeriale, neci cerințelor pedagogice și psicoligice, neci ființei scopului cărții, pentru că într-însa nu sint den început și până la capet, decit niște frânture de tot monotoane, parte den scriptură, parte den căzianile rumânești, tipărite în veacurile trecute, cu un stil sec, searbă și nerumânesc, cu cuvinte nepotrivite și parte și neromânești, adecă cu limbă și cu un stil, carea a putut să iasă numai de la niște preuți din veacurile trecute, carii știau mai bine slovenește, decit românește“.

10 Dec.

Să stăm aici puținel să răsuflăm, că e prea lung periodul Iaca Lepturariul în capul criticei; d-lor mai intinu întreabă că Lepturariu e carte[a] mea au nu? Si dein acest punct de vedere mi-o critică, firește după ideile d-lor, nu după ale mele, care mai sus le-am arătat. Si d-lor s-au uimit, cunoscind de la tinerii bucovineni carii învățiașe aici în a[nul] 1857,8, cum că într-adevăr s-a folosit carte sp̄e acest scop. Si este adevărăt că s-a folosit, însă o[b]serbind, că aceli tineri erau dein clasile mai de sus VII[-a] și a VIII[-a], iar nici unul dein clasile gimnaziului de jios; și mai încolo, că limba românească se propune în tot gimnaziul de aici după gramaticile mele, de care mai pre larg va veni vorba mai în jios, iar Analectele nu se folosesc de lepturariu, decit [in] gimnaziul de sus, adecă în clasile V–VIII, precum nici se poate altmentrea, după spiritul bunei organizații de care [am vorbit] mai sus. Însă d-lor nu știu face alegere între cursul învățăturilor în clasile mai de sus și între al celor de jios, la care eu într-adevăr io nu port vina; și așia judecata le e scăciată. Iur bene distinguit, bene doctet. Se zice că „cu toții” s-au uimit; așadar nici măcar un bucovinean nu a rămas, care să știe judeca, care să cunoască organismul bunei educații literarie; și apoi tot cutează a critica. Mie-mi pare rău, de e așia, însă tot nu potiu crede numai pre zisa acestui scriitoriu cubalistic.

Apoi iaca rațiunile, derept care se uimiră, adică pentru că carte e așia și așia, între care multe sunt adevărate, multe false; însă nici unele, nici altel deajuns, ca să facă pre cineva a se uimi, decit numai pre ignoranții. Analectele într-adevăr cuprind numai frânturi, precum cuprind toate lepturariile și creșto-mățiile, dein cauza simplă că nu pot să cuprindă cărți întregi. Adevărăt e și aceea, că astă frânturi sunt mai numai dein cărți bisericesti: Scriptură, Cazanii; adevărăt e că frânturile aceste sunt luate dein cărți bătrîne tipărite în seculii trecuți; ci deacă merge și mai încolo, d. corespondente seau partita a căreia se făcu instrument, nu face alta, decit că-și arată necapacitatea de a judeca cărți literarie și de școale. De școală zic, pentru că chiar carte mea, și numai așia precum s-a început a se compune, poate să răspunziă scopului educației literarie în clasile mai înalte, pentru care se poate folosi, și așia și intențiunilor ministeriali, cum am arătat.

Zic că stilul acelor cărți e sec și sarbed; — las să fie așia; însă pre dereptate așă potea întreba, că care e dară stilul sec și sarbed? Mi se pare că d-lor ar răspunde, că stilul sec și sarbed e acela care nu seamănă cu al bucovinenilor seau mai apriat cu al Lepturariului bucovinean seau în urmă cu al scriitoriuului acestuia și maestrului său. Însă mi se pare că încă judecata despre stilul sec seau cu viață, sarbed seau dulce, e foarte relativă; și poate fi că ce li se pare d-lor sec și sarbed, pentru că nu seamănă cu al d-lor, altora totuși să li se pariă dulce și cu viață. De gustibus non est disputandum.

Zice că cuvintele acelor cărți și în urmă și ale Analectelor, sunt nepotrivite și parte neromânești; — las, că unele, și multe, nu-s românești; însă provoc pre-d-lui să-mi arate vreuna carte românească, în care să nu fiă cuvinte neromânești, et erit mihi magnus Apollo; au ca să luăm de exemplu: au nu geme Lepturariul bucovinesc de cuvinte parte nepotrivite, parte neromânești? Și cu toate astea, d-lor vreau să-l dea tinerilor români dein tot Imperiul austriac, să-și facă studiul limbii române dintr-însul! De „nepotrivite“, cind vorbim, se cade să luăm aminte, că tot secul, și tot locul, la români ca și la alte popoare, și-are datina seau învățul vorbirii, usus et consuetudo sermonis; și criticul, cind judecă pre un scriitoriu bătrîn, are dătoria să-l judece după uzul limbii dein acel secul și loc, unde și cind a scris, și nu mai poate să zică, că cuvintele-i-s *nepotrivite*, deacă-l poate arăta, că nu și-a știut limba seculului și locului său, pentru că numai unul ca acesta poate să folosească cuvinte „nepotrivite“; iar d. corespondente și cu ali săi de unde știe, că aceli bătrâni scriitori români nu și-au știut limba? Poate, că d-lui crede, că insuși știe mai bine românește decât acela, și după măsura științei sale judecă pre acei bătrâni. Însă lie-se⁴⁷ bine aminte, să nu cumva să se afle între cei ce-i citesc corespondențele, români carii știu mai bine românește decât d-lui și carii, prein urmare, să-l judece nu numai că scrie sec și sarbed, ci chiar și neromânește. De nu cumva d. corespondente a ajuns la accea perfecțiune a limbii românești, la care altul n-a mai ajuns de cind lumea. Eu cel puțin, mă cam indoesc.

În urmă, el călugăr și persoană bisericăescă, se apucă a defăima pre acelii bieti de preuti, carii în acele timpuri barbare și pline de nevoie, cind slovenismul domnia în toată lumea română, avură atâtă inimă și atâtă zel, că se apucă pre încetul a se scutura de acel jug tiranic și a libera pre român dein acea servitute completă, care de mai ținea lung temp, era să ne înnece și acel biet de tezaur ce ne mai rămase de la părinții noștri: limba românească. Adevărat, ei poate știau mai bine sîrbește decât românește, dacă e vorba numai de scriero, pentru că cine mai învăță pre atunci românește altmentrea decât la țîță mîne-să? Unde mai erau școale românești, ca să-și facă studiu de limbă? Cite școale mai erau, erau toate sîrbești și grecești, nu numai pre atunci, ci și chiar mai încoace. În București, un biet de ardelean începu a învăța pre români gramatica românească, iar pînă atunci la Doamna Bălăsa era Academia grecească, unde Duca și alții paradoweau⁴⁸ pre Aristotele și Platone în elenică. Așa erau români și sunt pînă în ziua de astăzi; se entuziază de tot ce e străin, ce băte la ochi, și apoi defăimă mai mult decât străinii, tot ce e românesc.

Însă fiă toate, cum zice corespondențele: stilul sec și sarbed, cuvintele nepotrivite și neromânești în parte, preuții știind mai bine slovenește decât românește; — asta tot nu strică nimioa Analectelor, pentru că stilul lor nu e stilul meu, cuvintele lor nu sunt ale mele, ci ale acelor preuți, carii au scris și au tipărit acele cărți bătrâne, dein care am scos io Analectele. Adevărat că dacă aflam în cărțile tipărite bătrâne ceva mai bun, atât în respectul stilului, că și al cuvintelor, io mă nevoliam, după a mea pricepere, să aleg că e mai bun și să las ce e mai rău; ci dacă nu aflai decât am aflat, unde e culpa mea? Cu toate că și cind aveam una literatură vechiă clasica cu scriitori eminenți, tot era de lipsă să se alăture și ceva mai cu scădere, pentru că tinerii să se învețe a cunoaște diferența între limba bună și rea și între stilul clasic și neclasic. Vezi toate Lecto-nariale altor națiuni, care sunt croite pre acel metod cu Analectele, și vei vedea, că, ce zic io, e adevărat. Lipsește ca corespondențele sau consoții să facă ei Lepturariu mai bun și așia în alăturare se arată invederat, care e limba bună și rea, și așia și de stil.

„Pentru aceea uă asemenea carte nu este necidecum potrivită, ca să-și poată învăța tinerii limba dentr-însa, pentru că limba dein ea este rea, stilul neromânesc, bucătile dentr-însa nu cuprind neci un nutriment, neci pentru minte, neci pentru inimă tinerilor; și așia în loc ca să-i atragă memoria și să le imbogă-tească mintea cu idei și să le dezvoalte în inimă simțiemintele cele nobile, morale, estetice, înțelesuale, năciunale și.a. precum fac toate lepturariile altor năciuni, le timpește și mintea și inima, așia căt, zic ei, decât să învețe copiii[i]

⁴⁷ Lie-se = să ia.

⁴⁸ Paradoweau = predau, țineau cursuri.

noștri den uă asemene carte limbă rea și să se timpească, mai bine să învețe den Alexăndrie și den Uă mie și una de nopți!“.

De limbă și stil nu mai adaug nimic, decât că deacă limba și stilul Analecțelor nu sunt românești, atunci nici părinții noștri, carii au scris cărțile, dein carele am scos io Analectele, nu au știut românește; măcar, că io în Analecte nu m-am restrins numai la autorii transilvani, păzească D-zeu, ci am făcut alegeră și dein scriitorii áminduror Principatelor, atit dein Valachia, cit și dein Moldova; și spre exemplu încit pentru moldoveni, iată intr-insele figurează Varlaam și Dosoteiu, mitropolitii Moldovei, Demetru Cantemir, principalele Moldovei, Eustratiu și Miron, logofetii. Arate-mi vreun moldovean alte cărți tipărite în Moldova pînă la a. 1700, unde se termină înșinul tom din Analecte, cu un stil și limbă mai românești, cu idei și simțăminte mai națiunali, mai morali, mai religioase (de care corespondentele călugăr tace!), mai estetice etc., și eu mă dau legat și bătut; măcar că nici întru acel caz nu aș fi demn de certare, fiindcă de sunt alte cărți mai bune moldovenești sau românești tipărite înainte de a. 1700, decât dein care am extras io, cel puțin mie nu-mi fură cunoscute, măcar că toată nevoilență întru aceea o am pus, ca să cere după ele și să le afli.

Ci nu este lucru chiar așa, cum zic eli; pentru de una parte, frinturile dein Analecte, cuprind destule idei înalte morale și religioase, carii io cel puțin cred că nu timpecă nici mintea, nici [inimă]; alămirea ar merită să fie scoase cărțile, dein carii-s trase Analectele, dein toate bisericile, măcar ale Bucovinei; dein care căutare, celi ce zic așa, se văd că nu au nici una idea înaltă de moralitate și religiune; decept care, deacă nu le-au afărat în cărțile bisericești ale lor, adevară că în deșert le vor căuta în Analectele mele. Alte idei estetice, națiunali, înțielesuale, și care vor mai fi de acest fel, cîte se pot afla în cărțile românești pînă la a[nul] 1830, ne vom nevoli a le aduna în tomii celi următori ali Analecțelor, carii vor cuprinde extrase dein cărțile tipărite de la a[nul] 1700 pînă la a[nul] 1830, cîte le voliu putea avea a mină; și după acestea extrase dein manuscrisele care le am românești, și dein acele cărți tipărite, care s-au scris adevarat înainte de a[nul] 1700, ci s-au tipărit mai tîrziu. După care apoi, dacă va mai lipsi ceva în Analectele mele dein ideile morale, națiunali, estetice și.a., care le înșiră și nu le înșiră corespondentele, are cuvînt să-și ascuță peana, de va fi rămas adică ceva dein vina mea. Că întru adins nimene nu poate aștepta ca un Lepturariu să le cuprindă toate, ci numai ca autorul să se nevoliască dein toate poterile a alege dein materialul dat, tot ce se poate cere și se cuvine scopului unui Lepturariu pentru clasile mai înalte.

Pînă atunci învețe, nu mă pun cuntra, ori dein ce carte, măcar și dein Alexăndria și dein 1001 de nopți. Eu deacă știam că bucovinenii prețuiesc mai mult Alexăndria decât cărțile bisericești, și că ea cuprinde mai multe idei nobili morale etc., eram bucuros să tipăresc, în exemplariile la care s-au prenumerat bucovinenii, ceva și dein Alexăndria, ca să afle ceva nutriment pentru mintea și inima tinerilor lor; numai cît un extras și una frintură ar fi fost prea puține pentru d-lor. Deci mai bine va fi să și-o cumpere întreagă, că se află destule în Sabiniu la Closius de vinzare; iar Una milia și una de nopți tipărească-și-o, deacă au lipsă de ea, că nu știu deacă se mai află de vinzare de-ale Gorșianului și de-ale lui Barac în București și în Brașov.

// p. 4

„Ei mai zic, că orice carte își are un scop oarecare, dar în / aceasta n-au putut așa neci un scop. Cu un curînt, frate, ardelenii au căzut cu totul în opinia bucovinenilor, pentru că ei țineau pe d. Tipariu de cel dentiu literaturi rumânesc ardelean; și acum, cînd au văzut astă carte, au zis, că este pace de literaturi rumâni ardeleni, pentru că deacă cel dentiu literătoriu al lor dă la lumină uă asemene carte, carea nu face neci cheltuiele tipariului și carea naințea streinilor ne face de rușine și demni de toată cumpătimirea, atunci ce se va pute aștepta de la ceilalți!!“

Frate, tot cam asemene opiniune au despre d-lor și rumâni de pren Principate, de cînd și-a dat gramatica la lumină. Ei zic: s-a scremut muntele și a născut un soarece, și și acela ca vai de el.“

Adevărat zic, nu numai eli, ci și toți oamenii, că fiăcare carte caută să aibă un scop; și a mea încă are; iar deacă eli nu l-au potut afla, nu e vina mea, tant pis pour eux. Mi-aduc aminte aici de una anecdată, că un episcop de altă națiune

vrind să învețe românește, chiamă pre un preut românesc să-l învețe; carele venind și dindu-i lecțiuni mai întîiu de citit cu slove, cum era pre atunci, și episcopul nepotind nici și ca căt să învețe a citi și pronunța cum se cade, zise episcopul în urmă: nu potiu nicidecum să pronunțu așia cum mă înveți tu; iar preutul [i]i răspunse: ce potiu eu, dacă sunția [ta] n-ai capacitate. Io puținele am grăit adevărat în prefațiunea Analectelor despre scopul lor; ci io credeam că oamenilor literați le e deajuns căt am zis și de sine însii vor precepe, fără de-ale torna cu ciubărul în cre[ie]ri. Însă, deacă nici prefațiunea cărții, nici țesătura ei pre bucovineni nu li-ai putut capacita, să cunoască scopul cărții mele, și io zic, că e pace bună de capacitatea bucovinenilor; și-a mai intinde vorba pentru eli, ar fi de prisos, cum se zice: Surdis narrare fabulam. Numai că apoi te cuprind frigurile, cîndu-i auzi cu toate acestea vorbind de lucruri, ce nu pot pricepe, ca orbul de colori.

Deacă bucovinenii m-au ținut de întîniul literatoriu român transilvan, rău au făcut, și acum, înșielindu-se în opiniunea lor, și-a[u] dat pre față, că sunt oameni fără judecată. Că deacă m-au ținut de întîniul literatoriu transilvan, aveau de lipsă să-și temelieze pre ceva solid, care să nu li-l răstoarne apoi orice boare; ci d-lor, se pare, că și-a[u] format opiniunea despre mine numai după vorbe deșierte, care d-lor nu le-au știut judeca, că sunt deșierte; și așia acum veziă d-lor, că nu e treaba mea. Mie cel puțin n-ami pasă nimica, că am căzut în opiniunea bucovinenilor, cum nici n-am știut pînă în ora de acum, că în ce opiniune am fost la eli. Mie mi-ar păsa numai, cînd s-ar adeveri ce mai adaug eli, adică că deacă io, întîniul literatoriu al românilor transilvani, sum un cap sec, care nu știu nici măcar să scriu un Lepturariu cum se cade, și așia fac rușine a toată națiunea, aşadar și celalalți literatori transilvani încă sunt nimica, de care păzeasă D-zieu; ci d-lor și aici amătă că nu ști[u] nici de nume ce e logica; altmîntre a-nar face așia sofisme șchioape și ridicolă. Au nu-și aduc aminte că dacă am căzut io, în locul micu se pot ridica alții o sută? Eu și altmîntre sunt om de zile valetudinariu⁴⁹, care și fără cădere în opiniunea bucovinenilor poteam și potiu să cad și mai rău în mormînt, de care nu voliu scăpa împreună cu d-lor; și apoi după moarte-mi, certe-se care cumu-i place, măcar și de umbra asinului.

În Principate, ce opiniune au despre gramatica mea, io încă știu, și învăță mai bine. Acolo, ca și în Austria, unona le place, altora nu le place, precum se întîmplă cu toată lumea, mai ales într-un popor care acum se dezvoltează, și într-o materia așia de uzitoasă, cum sunt cercetările abstrase⁵⁰. Potcre-ași aduce io exemple prea multe de în istoria literariă de în viață a mai mari literatori ca mine, carii în ochii multor concetățianii coevi⁵¹ ali lor erau socotiți de oameni căzuți, pedanți și ridiculi. Bietului Cicerone [ii] ziceau bucovinenii de atuncia greculețu, lui Kant iarași alilui ideolog, și alte căte și mai căte, și licet paava comparare magnis. Mie nu multu-mi pasă, ce zice seau ce opiniune are o milia de oameni neprîcepători în obiectul de care mă judecă; mie-mi sunt destui și doi-trei, încă și numai unul, care precepe la lucru; de-a acestora opiniune-mi pasă, iar de a aceloralalți fiă străini, fiă conaționali, habar n-am, vorbind bine românește.

Adevărat că gramatica mea nu o potiu io însumi lăuda, nici s-ar cuveni; însă io totu-i știu mai bine scăderile decât altul oricine, pentru [că] e productul cugetării melc, și așia o am pre degete de în fir în păr; și de cînd o am dat afară, am luat aminte că am lăsat multe neatinse, multe le-am scris prea scurți, încă ici colea s-a furîșat și căte una smintea; ba ce e mai mult, unele nu le-am potut nici atunci, nici de atunci încoace pătrunde deplin; care toate sunt defecte adevărate; însă mă mingînui cu mingăniarea a toată lumea: că nimeni nu e fără păcat; încă nici bucovinenii; și apoi, de nu ne vor lîerta oamenii, ne va lîerta D-zeu. Celi ce și-au bătut joc, de și-au bătut, în Principate, de gramatica mea, scremă-se eli, dar și mai bine, doară cumva vor naște un elefant. Pînă atunci ținiă-și gura, deacă nu-s în stare să producă nici măcar un țintăriu. Gramatici de acele, cum au scris alții înainte de mine, n-am vrut să scriu; nu că doar toate ar fi fost rele; ci pentru că toate erau pre alte baze fundate, de cum este a mea. Mulți gramatici pînă atunci au scris gramatica limbii locului său,

⁴⁹ Valetudinariu = bolnavios.

⁵⁰ Abstarse = abstracte, ascunse.

⁵¹ Coevi = contemporani (din limba italiană coeve).

au gramatica unei limbi românești, ce nu s-a mai auzit nicăliuri⁵² la români, unii după model latinesc, alții după altele nemțești, frințești, italienești etc., fiacare după limba care o știa mai bine. Ci care să fiă consultat toate dialectele românești, toate monumentele scrise și tipărite românești au cel puțin mare parte dein cale, să le fiă alăturat cu limba latină și celelalte mai nouă române, io nu am fost aflat pînă atunci. Și de aceea m-am apucat să scriu și io una pre aceste baze dein urmă, crezind că am făcut ceva serviciu națiunii mele. Nu că doară așă fi avut pretențiuni că această gramatică va să fie atât de perfectisimă, cît altuia să nu mai rămînă nici măcar un spin să culeagă pre urma mea, nici așa de chiara și așa de fără greutate pentru orice buchiariu român, cît numai să-si căște gura și să-i sară liepurele fript intr-insa. Io nici n-am făcut asemenea pretențiuni, nici promisiuni; ci deacă și le-a făcut cineva-și de capul lui, nu e păcatul mieu. Io am scris-o, rea-bună, cum este; oamenii pricepători la astfelui judece-o cu paciență, sine ira et studio; și mă încredințez, că vor recunoaște, că deacă n-am născut elefant, am născut ceva mai mult decât un țintăriu.

Una expresiune este în acest period singura, care nu o dezvoltă deajuns corespondentele: „cum că deacă cartea mea ne face de rușine înaintea străinilor”; pre cine? pre toți români, au numai pre bucovineni? și dein ce cauză? Străinii, pre căt știu io, sunt prea puțini, carii să știe atîta românește, cît să ne poată judeca operaile filologice cum se cade; și dein partea acestora n-am nici una temere; iar străinii, carii nu știu să judece mai bine ca bucovinenii, numai sie și-ar face rușine, nu națiunii; pentru că judecata strîmbă nu pre judecatul rușinează, ci pre judecătoriu.

Adevărat că se pot afla și de aceli străini, carii să-si rîziă de literatura noastră cea vechiă, după cum este, și după [cum] s-a arătat și în Notiția literaria din Analecte, și în Programa gimnaziului pre a[nul] 1857'8 în limba latinească; și noi, prein urmare, să ne simțim rușinați că nu avem mai bună; ci, luând bine aminte lucrul, ne potem și mingănia și escuza cu aceea, că și alte popoare mai tari și mai fericite sunt, carii nu pot produce și arăta ceva mai bun, bunămi-te ungurii, carii cu toate asta chiar se nevoiesc a aduna de prein bibliotecile sale, ale Vienei și dein alte țări, asemenei monumente de limbă, de care nu numai nu li-e rușine, ca bucovinenilor de ale noastre, ci pre întrecute le dău afară literaturorii lor cu mari cu mici, deși nu sunt altfelii decât legenda Cazaniei: Régy magyar legendák tárca, regi codexekböl bevezetésekkel és szótárokkal. Kiadja Toldy Ferencz, Ötödik kötet, a debrezeni legendás Könyv, Pest, 1858; în care se cuprind și cazanii multe.

Însă ai ce face, deacă unii oameni sunt mai groși la piele, iar alții mai delicate.

„Față cu astă opiniune publică (temeinică sau netemeinică este altă întrebare, carea se va dezbată și lămuri la timpul său), poți să-ți închipuești în ce împregiurări grele se așă d. Pumnul, carele și mai nainte avea de a se lupta cu destule opiniuni ruginite și improativitoare den partea bucovinenilor. Abia începu a esi deasupra altor greutăți și a dobindi increderea publică, cind acum pren astă întimplări se strică totul iarăși, producind în inima părinților temere că poate d-lor le va învăța copiii[li] limba rumânească dein grămaticele și analectele tipărenee”.

p. 5

Așiadără, ce a scris mai sus corespondențele, nu sunt decât opiniunea bucovinenilor, iar a sa o tace. Cu minte om; el te bate preste ochi cu mină altuia și zice că nu el te-a lovit, ci mină străină. Așa este; așa să fiă; ci vom vedea mai în jîos, numai să nu uităm. D-lui, se pare, că are de cuget, mai în urmă oarecind să dezbată acea opiniune publică a bucovinenilor, oare temeinică e ori nu; fără indoială, omul nostru se șocotește în stare a o poatea dezbată cum se cade; să așteptăm dară pînă atunci; numai cit, după tonul și stilul acestor corespondențe, se poate conchide secur, că corespondențele o și dezbată și o aflat de temeinică; numai cătu-și are cauzele, pentru care încă nu voliește să o scrie apriat. D-lui poate că vrea să o dezbată în public și triumfînd să se încoroneze, punindu-și sie cunună de lauri, iară mie de spini. Ci să așteptăm.

⁵² Nicăliuri = niciunde, nicăieri.

De nevolia ce a dat Pumnul de astă dată cu bucovinenii și mai sus s-a fost atins cevași, dar nu chiar așia limpede. Omul se înfiorează văzind, că dein cît de mic lucru de multe ori depinde fericirea omului. D. Pumnul abia scăpase de una nevolia seau de mai multe cu bucovinenii și iată că, neprecepindu-se și necunoscindu-și oamenii între care-și mină zilele, iarăși dede de altă belea și mai grea, singur singurel pentru gramaticele și analectele mele. Săraci părinți, se tem să nu le învețe băieții din cărțile mele limba românească. Oh! Deacă atîta răutate zace în cărțile mele, de ce-si trimet pruncii chiar și la Blașiu să învețe românește? Că aici de la [nul] 1855 tot dein aceste învață, nu de intru altele, precum toată lumea știe. Cel puțin în astă an, după ce Analectele făcărea așia rea impresiune în inima părinților de acolo, e de mirare că au mai venit și alții noi. Ci se pare, că astă frică și spaimă, ce o serie corespondente, e numai una fabulă, fără cre[ie]ri scornită, ca mai adincă impresiune să facă în d. Mihali și poate și în mine, că știa bine, că și mie mi-o va împărtăși; ci s-a înșielat biciul corespondente, că i se văd ghiarele dein sac: ignoros sollit, gnaris est derisui.

„Iată, frate, opinia bucovinenilor despre Analecte, carea m-am simțit îndatorat și-o înșătișia. Eu am avut ocaziune a cunoaște și opinia unor ardeleni de pe la Alba Iulia și den alte părți despre acest obiect, carea este cum soră bună cu cea înșătișiată mai sus“. Putea să zică mai bine: soră bună cu minciuna.

„Încă una pe urmă, frate, cu care vreau să și încheiu. De astă dată bucovinenii au căpătat a mînă toată osindățiunea dată de d-voastră lepturariului rumânesc, compus de comisiunea de aici și zic că ar fi aflat într-însa uă trăsură de răință dezonorătoarie și înjositoarie chiar și de un om de rînd; cu cit mai mult de niște oameni literați ca d-voastră, și de care pată, zic ei, nu vă veți pute spăla naintea județiului istoriei literaturei rumânești cu toată apa amânduror Tîrnavelor“.

Acum venim la treabă; numai cît corespondentele întoarse cele de înainte înapoi, punind înainte efectul și înapoi cauza. Nu zic că astă o ar fi făcut au dein neprincipere, nici măcar dein malitia⁵³, ci dein prudență. Că știa bine că de începeală cu plingerea osindățiunei Lepturariului, și-ar fi tăiat mijlocul de a se arăta interesat în osindățiunea Analectelor. Ci care nu e orb, oricum va face cineva, punind înainte sau înapoi, tot precepe, care e adevărată cauză și carea e efectul.

Zice d-lui că bucovinenii au căpătat a mînă toată osindățiunea Lepturariului dein partea noastră. Se poate. Ci dein cele ce vor urma, se va cunoaște lămurit, că au nu au căpătat-o cel puțin toată, ci numai ceva; au de o au căpătat, au spus minciuni corespondentului. Deci să vedem care e acea trăsură⁵⁴ și apoi de vom fi vinovați și noi zicem să nu ne cruce apa Tîrnavelor, care arareori e curată, așia cît nici pre cel curat nu-l poate spăla, necum pre cel întinat. Răința inimii adevărat că nu se poate spăla nici măcar cu apa Prutului, care trece pre de înaintea casei cernăuțenilor, nici cu a Nistrului, Siretului, care trece pre lîngă marginile Bucovinei, de care și oamenii de pre aici încă știu, cînd zic de oaspetii plăcuți: s-a dus, duce-l-ar apa Nistrului. Răința inimii nu se poate spăla decit cu părarea de rău și îndereptarea, de care cred că și bucovinenii au lipsă, deoarece cele ce le vomîră asupra mea și le făcărea d-lui Pumnul, încă nu se pot socoti purcese decit din aceeași calitate, care ne-o impută nouă.

„Dvoastră ați zis, adică, în acea osindățiune: „că numitul lepturariu nu se poate întrebuiția necidecum de cătră tinerimea română unită, pentru că acela n-ar lua în privire catolicismul, nici nu i-ar răspunde, și că prin urmare tinerimea română catolică nu s-ar putea folosi cu dinsul“.

La această inculpare nu se poate nimica altă zice, decit că cine a vorbit sau a scris mai întîiu această defaimă, a mințit în capul și sufletul său. De care răință a inimii, oricine i-a fost autorul, spele-se, de se va potea, măcar cu apele Iordanului.

Dein astă defaimă dară, acum se pricepe ura ce au luat bucovinenii asupra Analectelor și gramaticelor mele și frica părinților că d. Pumnul, ca un transilvan și el, și măcar acum renegat dar de născăre unit, stînd în nexu cu uniți sub stemet de limba românească, [i]i va învăța limba unițiilor.

⁵³ Malitia = răutate (de la cuvîntul italian malizia).

⁵⁴ Trăsură = trăsătură, caracteristică.

Bucovinenii, ca să-și răzbune asupra *osindățiunei Lepturariului lor*, ca oameni pricopeți, știau bine că cu argumente numai literară, cum sunt cele ce le văzium mai sus, nu pot să o scoată la căpătinu; pentru aceea sunt și figmente⁵⁵; ci ca să intrigue efectul dorit, recursoră la una mijlocire secuă, fără de a le păsa mult că adevărătu-i au nu. Atinge-țe de legea omului, arată pre cineva, că e inimicul religiunii tale, și fii secur că de nu te va și crede, totuși ai lăsat în inima-i un spin, care nici odinioară nu-l vei mai putea scoate afară. Calumnare audacter, zice latinul, semper aliquid manebit.

p. 6

„Den acestea zic ei și încheie că droastră v-ați arătat în punctul // acesta mai catolici chiar și decit catolicii însăși, carii au dat lepturarie afară pentru limbile lor fără privire la catolicism sau necatolicism, den carile învățătoři catolicii, reformații, uniții, neuniții, ba chiar și jidovii, fără ceva stingerire și jignire în religiunile lor, amăurut poruncilor ministeriale apriate, carile opresc a se pune în lepturarie asemenea bucăți despre diferențele religiunare, den care s-ar putea naște ușor dispute, certe, ure și prigonire împrumutate între învățători de diferite credințe”.

Lierte⁵⁶ d. corespondente și celi ce argumentează asta, că nu știu ce grăesc. Deacă vreau d-lor să arate că noi uniții suntem mai catolici decit catolicii, arate, nu ce zic d-lor, ci arate, cum că romano-catolicii sufăr în școalele lor și iolosește lepturarie compuse de reformații, neuniții sau judei, iar noi uniții nu suferim, și atunci ar ajunge silogismul lor în formă-citva, și ar poăde zice că uniții sunt mai catolici decit romano-catolicii]. Calealatice, ce le vorbesc, sunt vorbe ce nu se ţin de materie, precum oricine poate vedea. Însă cum că noi uniții nu suntem chiar asta de intoleranță, cum ne zic bucovinenii, avem probe: întîniiu *Crestomâția germană*, compusă de Nicesor profesoriu neunit în gimnaziul de la Brașov și *Geografia* lui Bellinger, tradusă de G. Munteanu, directorul aceleiași școale, tot neunit, care amîndouă se sufer în gimnaziul de aici și se învăță dein ele, precum toată lumea. Iar cit au lucrat neuniții în Sabiniu, pînă ce au invins, ca profesoriul romano-unit în gimnaziul rom[ano]-catolic de acolo să nu aiibă volia de a prelege de pre grămatica făcută de unit, oricit a volit a se lupta directorul acelui gimnaziu, e lucru cunoscut. Acesta e întîniiu exemplu de toleranță neuniților în Transilvania; al doilea e acum în Bucovina. Încă și mai mult: uniții dein Blașiu au primit amicește chiar și pre corespondentele, cind a venit aici la școală; și i-a dat și locuință în mănăstire, pînă cind a vrut să șiadă; toți l-au omenit; nimene nici nu l-a clevetit, nici nu l-a văziut rău; și a fost în acel doi-tri ani căi a petrecut în Blașiu într-atita pace și libertate, cătă nu o va avea altăre în toată viață. Iar hîrtul Pumnul, carele și-a căutat pîne mai bună decit la noi în Bucovina și în Cernăuți fu nevolit să-și abjură religiunea părintească; și după ce o a abjurat și este în oficiu public, nici asta nu poate află pace; ci dein cea mai mică cauză stă să ia lumca în cap. Judece oricine, dar, care parte e mai netolerantă: uniții din Blașiu, au neuniții din Bucovina. Spună chiar corespondentele: au nu sunt asta cele ce le-am scris? Si apoi, deacă acestea sunt asta, cu ce nas ne pot arunca nouă, că suntem mai catolici decit catolicii; au doară ei nu știu, că noi încă suntem catolici?

„Deci față cu acestea se vede, zic ei, că d-voastră ați adus acest punct de osindățiune numai den răință: înjosîți-vă, degrădați-vă și neertaveră⁵⁷, adeacă numai ca să osindăți acest lepturariu cu orice mijloace, fie acela onestă sau neonestă, tot atîta. De acea osindățiune, ce ați dat dv. acelei cărți, s-a mirat, precum se știe, den izvor sigur, chiar și naltul ministeriu”.

Bucovinenii, deacă au căpătat a mină *osindățiunea* numită, știu bine, din ce cauză am osindit. Lepturariul d-lor sale; iar deacă d-lor zic, că ne-a fost tot una cauză onestă au neonestă, atunci d-lor se întind mai departe, de cum e liertat omului de omenie, cind și de altmintrea omul de omenie judecă numai dein cauze cunoscute; iar dein necunoscute are de a judeca numai cu știință omului și cel ce vede și intru ascuns ca și în arătare. Deacă cauzele cunoscute, dein care

⁵⁵ Figmente = fragmente?

⁵⁶ Lierete = ierte.

⁵⁷ Neertaveră = în sens de a nu se ierta.

am osindat Lepturariul, nu lipsește decât a le da pre față și lumea le va judeca deacă sunt oneste, fără de a încânta judecata publică. D-lor, însă, numai una singură cauză aduc înainte, dein care să sim osindat Lepturariul; și aceea am zis și zic că e scornită și minciună. De unde dară, și după ce logica mai argumentează de la una cauză mincinoasă, ce o aping⁵⁸ nouă, la alte motive neoneste? Au nu asemenea argumentări dau pre față, dein ce lemn sunt ciopliti d-lor?

Despre înaltul ministeriu cuvinența circa să nu-l amestece în ceea cea privată; atâtă zic că nici ministeriul nu s-a potut mira din cauza adusă, ci de se va fi mirat cumva, nefindoi din alte cauze. Despre care obiect și mai sus atinsesem, și e deajuns.

„S-a căpătat asemenea a mînă și dejudecăciunea ce a dat-o d. Șiuler de la Sibiu în acest obiept; și lumea se miră foarte asfând den aceea că un sas, dușman cunoscut al națiunii române, se arată pren aceea binecuvîntoriu al rumânilor mai mare și mai mult decât dvoastră blăjenii“.

D. Schuller, de ar auzi aceste complemente, negreșit s-ar simți îndatorat a mulțami bucovinenilor de omenire. Deacă d. Schuller e inimicul românilor au nu, nu se ține de acest loc; însă să punem că e asta, cumu-l complementează d-lor; dein care apoi omul cu minte ar zice, că de lauda inimicului să nu te bucuri, că inimicul adevărat nu te poate îndemna decât la rău și nu te poate lăuda decât cind nu meritezi. Cel puțin io, cind am osindat Lepturariul, aceasta o am făcut numai [ca] amicul românilor, impiedecind după poteri, ca să nu se dea tinerilor români a mînă una carte rea, dein cauzele aduse în osindăciune.

// p. 7

„El a dejudecat atât cartea, cit și opiniunea dvoastră. Ce dejudecăciune a dat despre // carte seau lepturariu nu vă mai scriu, căci nu ține de d-roastră; căcă despre opiniunea dată de cătră d-roastră a zis cam următoarile: „Dejudecăciunea venită den partea Blajului este foarte mărginită (borniert), ținindu-se numai între terminii generali ai formelor gramaticali, infățișind pren asta uă neștiință foarte mare în limbistică și literatura românească; apoi și în privința istorică încă este neadevărată, numind bucățile de cetit eșite den penele ardelenilor și bănățenilor de literatură moldovenească s.a.!“.

Cum va fi sonind într-adevăr aceea dejudecăciune, nu ne-o spune curat și credem că nici autentic; de aceea este și anevolia a răspunde la ea, că nu cumva înselați de d. corespondente să ne aflăm luptându-ne cu mori de vînt, în loc de a ne lupta cu d. Schuller. De cumva ne va fi judecat, că osindăciunea ne e bornirtă, de ne va fi fost numind chiar și în privința istorică greșită, liertăm și trecem cu vedere, că deacă d. Schuller e inimicul românilor și pre noi ne defaimă, iar pre bucovineni-i laudă; de la un inimic al românilor nu se poate alta aștepta, decât că să fie români celi defaimați și neromâni celi lăudați de dînsul.

Cu toate astea-mi vine greu a crede, să fi numit literatură moldovenească bucățile ieșite dein peana ardelenilor și a bănățenilor, și d. Schuller, cu toate că e literatorul mare, să știe și să cunoască mai bine cine e moldovan și cine e ardelean seau bănățian deintre scriitorii românești. Atâtă-mi aduc amente că io nu am numit în osindăciune care dein care țeară e născut; ci numai [că] autorii, dein a căroră scrieri sunt scoase bucățile Lepturariului, sunt cea mai mare parte moldoveni, care e și adevărat, oricine ce să zică, înțelegindu-se de sine, că aici la Blasius nu s-a trimis decât tomul întînii; iar altora poate că s-au trimis mai multe, de care io nu mi-am dat părere, nici aprobind, nici osindind; e basta.

„Frate, nu știu de săt adevărate toate aceste, asta precum le spun ei, dar de săt adevărate, atunci trebuie să-ți arăt că-mi pare rău de Mihali, stimatul meu amic; îmi pare rău să-si uite pînă într-atita de sine în privinția detoriei, ce o are cătră biata-și națiune și literatură, pentru că trebuie să știi, frate, că pren osindiciunea accelei cărti s-a împilat și nădușit dezvoltaciunea tinerimei române bucovinnene pe zice ani de zile și de astă răminere îndărăt vor avea să dea seamă naintea dreptului judecătoriu al istoriei numai accia, carii au osindit astă carte, oricine vor fi ei“.

Asta se ține mai aproape de d. Mihali, iar de mine numai că am luat parte la osindăciune, de care firește că voliu să răspund, cind mă vor întreba; ci crediu

⁵⁸ Aping = atribuie.

că osindit 'voliu fi de acel tribunal, cindu-mi va 'adeveri cineva întinu că Lepturariul nu era demn de osindit; a doua, că am știut că e bun lepturariul și totuși l-am osindit; iar de nu va fi cine să demustre aceste două puncturi, acel județiu de va judeca drepț, nu mă va osind pre mine, ci pre comisiunea bucovineană, care n-a știut a compune un lepturariu mai bun și totuși s-a apucat.

11 Dec.

p. 3

„Frate, ar fi pentru noi români lucru foarte dureros să urmăm un principiu etic de perichios⁵⁹, ca să osindim cărțile unul altuia numai pentru că nu-s scrie poate cu de-amăruntul după toate capriciile ortografiei unuia seau altuia. Deacă urmă: d-voastră un asemenea principiu: atunci cu ce drept mai provocăți pe români unii secur neunii tot atât. Precum am văzut uă invităciune cătră d. Pumnul, ca să jecă i uă societate literarie în Blaj? D-voastră ați osindit lepturariul pentru că n-au fost mai catolic decit catolicii însăși și acum oamenii se spară de dr. cu asemenea principie, și cind aud numai de d-voastră strigă de departe cu străbunul Orașiu: „Fugite! Soenum habet in cornu”.

Iată acum astea nu sunt ale bucovinenilor, ci a corespondentului insuși; acum nu zice: ei zic, ci zice insuși: că noi am osindit lepturariul, pentru că n-a fost mai catolic decit „catolicii”; numai căt bucovinenii ziceau altmentrea, adica: că noi, osindind Lepturariul din cauza de mai sus, ne-am arătat mai „catolici decit catolicii”, cari vorbe însă deși sunt diferenți⁶⁰, însă tot atâtă valoare au, nulla.

De capricii ortografice, cind vorbește d-lui, arată că nu stie ce zice: căci care sunt capricii și care nu, e anevoie de a afla doi oameni cari să se involiască; pentru exemplu noi zicem că corespondentele are niște capricii în ortografie, cum este cind scrie uă în loc de o vulgariu seau una vechiu și regulat, fără de a avea îndestulătă cauză pentru care scrie, nici cum se vorbește, nici cum se cuvine a se scrie; și altele mai multe în ortografia d-lui și a altora, de care se ține și y al d-lui Pumn; ei dein cuntra ne acuză și ne înstrușă pentru alte forme ortografice, cari li se par capriciuri; numai căt nu toate capriciile sunt de suferit; însă noi nu am osindit Lepturariul numai dein punctul de vedere al capriciilor ortografice a[le] Lepturariului bucovinesc, ci dein alte cauze mai ponderoase; una este că bucatările-i sunt tot așia de monotone, cu gust rău, cu stil sarbed și limba schimonosită, cum sunt, după părerea d-lor, frânturile din Analecte; numai căt Analectele fiind lucrate dein alt punct de vedere, au escuzarea fundată: cum că în vechia literatură română nu se află mai bune; iar Lepturariul nu se poate excua dein asemenea cauză, deoarece dacă în literatura nouă nu se află cărți cu stil și limbă de model, nici cu idei nobili etc., se cădea să lase literatura nouă de una parte și să se conformeze dispozițiunilor ministeriale pentru asemenei cauzi; adeca să-l traducă de pre altă limbă, bună-mi-te dein că nemțească; numai căt atunci era mare întrebare, oare comisiunea bucovineană era în stare să facă dein cărtă bună nemțească carte bună românească? Căci, după cum se cunoaște deia Lepturariul osindit, e mare probabilitate, cum că nici limba, nici stilul traducării nu ar fi fost mai bune decit ale Lepturariului; ci dein cuntra, e probabilie, că s-ar fi nevolit și în versiune a iimita sau a urma stilul și limba Lepturariului osindit.

Afară de aceea, nu se cade să uităm că limba românească ne este într-un period critic, unde mulți medici care de care mijloace vor să aplice la vindecarea infirmității și scăderilor ei. Deci e bine de luat aminte, că nu cumva aplerind și suferind orice mijloace și capricii, în urmă în loc de a o vindeca să o aducem mai înainte de timp la sapă de lemn. A suferi dar orice capriciu nu e bine, căci sunt periculoase scopului literariu. Iar că de aci se nasc dispute și certe literarie, nu numai nu strică nemica, ci folosește prea mult, pentru că numai așia se adeverește capriciul de capriciu și adevărul de adevăr. Numai căt, astă dispute și certe literarie, între oamenii de omenie, sunt fără de ură, batjocură, calumnie și alte asemenea.

Cum a fost critica noastră asupra Lepturariului, am arătat mai sus; cum a fost a bucovinenilor asupra Analectelor etc., a arătat insuși corespondentele. De

⁵⁹ Perichios = periculos.

⁶⁰ Diferenți = deosebite, diferite.

aci lăsăm altora să judece, cărora se poate apela mai cu adevăr străbunul corespondentului, căci noi știm să fim născuți nici din Pyrrha⁶¹, nici din Lydia, nici măcar din Lalage.

„Foenum habet in cornu!“. Știe dlui ce [în]semnează acest fraz latinesc și cui se aplică? D-lui a venit la Blașiu și a învățat taliter qualiter, nu și-a imputat; și acum iată că iese și el cu un dicteriu latinesc și încă din Orațiu! De te-ar arde o apă caldă, zice proverbial, dar acum et tu filii mi Brute.

Cind s-au arătat blășianii așia pungaci, cit să le lege fin în corn? Corespondentele și tineri[i] bucovineni au locuit și locuesc astăzi aici la școală; cine i-a împuns, cine-i împunge? Și deacă-i împungem, de ce nu fug? Se vede dar și de aci; că corespondentele, de grăește dein capul său, și-a dedat gura, de cind se află în Bucovina, după bîrfelele de acolo, gura nespălată.

De ne judecă bucovinenii de pungaci, căci le-am osindit Lepturariul, luind aminte că nu ne-am indesat noi de noi să-l criticăm, cum se îndeasă d-lor a-mi critica Analectele și altele, ci oficiose provocări de la Consistoriul locale în urma altor mandate mai înalte; — și deacă ne judecă numai dein acea cauză, pot fi fără frică, că noi neprovocări nu vom împunge pre nimene; ci cind vom fi provocări a ne da opinia de carte bucovinească au nebucovinească, ne vom da părerea curat și fără fățarie; apoi cine nu le va place, judece alții; însă noi nu ne vom da opinie falsă în contra conștiinței, știind bine că nici alții nu ne crută mai mult, de cum crutăm noi pre alții. Criticele ce am avut a le suferi dein partea fraților mincinoși, ne-a[u] serbit de învățiu, nu ca să osindim pre nederept, ci ca să nu căutăm în față nimănu.

„Amice, săntem rumâni și de aceea să facem, ca să-și arate simțământul rumân în toate faptele noastre. Hai să ștergem dară toate ambițiunile personale, toate închipuințele cele mari despre noi, carile ne împiedecă de a putea nainta în cunoșcăciunea adevărului, toată sumețea și îngimfarea deșiartă de pedanți învățăți cu numele; hai să fim mai cruciători unii cătră alții, să ne ertăm și să ne îndereptăm cu ton dulce, amical, scăderile cărora săntem supuși cu toții și să nu ne facem de ris naintea lumii și a streinilor, pentru că numai atunci vom putea aduce fiecare după // putință-și la năintarea fericirii năciunale. Dea d-zeu să fiă așia“.

// p. 9

Cui scrie corespondentele asemenea admoniționi⁶²: nouă au bucovinenilor? Și deacă ne scrie nouă, va să zică că în cuvintele cele dulci la părere ne face de ambițioși, închipuitori de noi însine, sumeți, îngimfați, desierți, pedanți, învățăți numai cu numele. Ne invită să ne îndereptăm, să ne crutăm unul pre altul, cu ton dulce, amical, îndereptind scăderile unul altuia; — și zicind aste ne dă palme preste ochi. Au socotește că suntem așia stupizi ca dinsul să nu precepem turpitudinea ce jace în asemenea admoniționi? Care e acel ton dulce și amical, cu care s-ar cădea să ne îndereptăm unul pre altul; — au doară tonul bucovinenilor, care-l reproduce corespondentele în scrisoarea sa de pîn aci? Au acel ton dulce și amical, cu care au voit să ne dea lecțiuni de erudiție și de critică? Mai bine și-ar păzi corespondentele misiunea sa, care a luat-o pre sine ca călugăr și să se contenească a se amesteca în intrige și a-și uita de chiamarea sa. Almentrea, cind ne-ar indemnă altcineva cu acele cuvinte, chiar și acum cind nu ne știm întinăti cu acele vițiiuri, ce ne aruncă în față, tot le-am acceptă cu modestie și umilință; dar de la una mină și gură, cum este a corespondentului și a celor pre cari-i reprezentăza, departe să fie. Întoarcă-se cătră ali săi dein Bucovina și le cînte și le cetere⁶³ cîte dulci, cîte amare, cîte adevăr, cîte minciuni; acolo-și are partita sa; cu noi nu are de-face nemica.

„Fii sănătos împreună cu toată onorata-ți familie și nu uita pe cel ce are onoare a se însemna. Al tău amic adevărat N. Iliescul. Cernăuți 27 noiembrie 1858“.

Fii și d-ta și toți bucovinenii sănătoși; și vă asecurăm că nu vă vom uita, maiales de onoare și de amiceția cea adevărată a d-voastre și de toate cîte ne-ați înjurat în față și în dos!

⁶¹ Pyrrha = Pirna, azi în R.D.G.

⁶² Admoniționi = mustări, dojane, avertismente.

⁶³ Le cetere = le zică, le îndruge.

**EIN HISTORISCHER WORTSTREIT
ZWISCHEN T. CIPARIU UND PUMNULS ANHÄNGERN
AUS DER BUKOWINA**

(Zusammenfassung)

Als die Rumänen im 5.—8. Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts das Schreiben mit kyrillischen Buchstaben aufgaben und mit lateinischen Buchstaben schrieben, entbrannte ein heftiger Wortstreit zwischen Philologen und Schriftstellern aus den verschiedenen historischen Provinzen Rumäniens hinsichtlich der Schaffung einer einheitlichen literarischen Sprache. Schon seit dem 5. Jahrzehnt bildeten die moldauischen und muntenischen Schriftsteller Al. Russo, V. Alecsandri, C. Negrucci, I. Ghica u.a. eine volkstümliche historische Strömung, die sich um die Zeitschrift „*Dacia literară*“ gruppierte. Dabei setzten sie sich für eine literarische Sprache ein, die auf der vom Volk gesprochenen Sprache fußte. Zum Unterschied gegenüber der Moldau und der Walachei war in Transsilvanien, das sich unter österreichischer Herrschaft befand, die latinistische Strömung sehr stark. Diese Strömung hatten die Koryphäen der *Scoala ardeleană*, S. Micu, Gh. řincai und P. Maior begründet. Von den Anhängern der latinistischen Strömung aus der zweiten Generation waren T. Cipariu, A. Pumnul und A. T. Laurian die hervorragendsten Persönlichkeiten. Die Latinisten befürworteten die Bildung einer von „fremden“ Elementen, vor allem von solchen slavischen Ursprungs, „gesäuberten“ literarischen Sprache, die sich auf eine etymologische Schreibweise stützte. Nach der bürgerlich-demokratischen Revolution von 1848—1849 überquerte A. T. Laurian die Karpaten und wurde zum Verbreiter der Gedanken der latinistischen Strömung in der Moldau und in der Walachei. A. Pumnul ließ sich seinerseits in der Bukowina nieder, die sich auch unter österreichischer Herrschaft befand. Hier erarbeitete er, zuerst als Redakteur einer deutsch-rumänischen Zeitung und später als Professor am Gymnasium von Cernăuți, eine Abart des Latinismus', die unter der Bezeichnung „*Purismus*“ oder „*Pumnismus*“ bekannt ist. Die Neuerung Pumnuls bestand einerseits im Gedanken, daß die bis ins Extreme geführte phonetische Schreibweise der literarischen Sprache zu Grunde liegen müsse, andererseits in der Beschränkung der „Säuberungsaktion“ fast ausschließlich auf die lateinischen Hilfsmittel der rumänischen Sprache, wobei er in diesem Sinne Analogien herstellte und auf phonetische Gesetze zurückgriff, die in der Zeit der Bildung der rumänischen Sprache gültig, inzwischen aber schon veraltet waren.

Cipariu, der auch nach der Revolution in Transsilvanien blieb und der wichtigste Vertreter der latinistischen Gedanken der Koryphäen der *Scoala ardeleană* wurde, konnte mit Pumnuls Neuerungen nicht einverstanden sein. Als überzeugter Anhänger der etymologischen Schreibweise und des Ersetzens der Slavonismen entweder mit alten, nicht mehr gebräuchlichen Wörtern lateinischen Ursprungs oder mit Wörtern aus der alten lateinischen Sprache oder aus den neolateinischen Sprachen wirkte Cipariu der Verbreitung der Gedanken von A. Pumnul entgegen, die sich vor allem in den rumänischen Schulen der österreichischen Monarchie mittels Schulbüchern und Chrestomationen verbreiteten. Die Urkunde, die wir veröffentlichen, widerspiegelt die Opposition zwischen Cipariu und den Anhängern Pumnuls und bildet einen Teil des Wortstreits, den Cipariu durch die negative Bewertung des von den Bukowinern herausgebrachten Lepturariu auslöste.